

Designing a Conceptual Model for Islamic Financing for the Industrial Development and Renovation Organization of Iran (IDRO) Using a Causal Loop Approach

Leila Jahangiri ¹, Parvin Sadri ^{2*}, Arefeh Mohaghegh ¹

¹ Department of Accounting, Se.C., Islamic Azad University, Semnan, Iran

^{2*} Department of Accounting, Sa.C., Islamic Azad University, Saveh, Iran (Corresponding author), Email: Parvin.sadri@iau.ac.ir

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 20/06/2026

Received in revised form: 01/08/2026

Accepted: 03/09/2026

Available online: 23/09/2026

Keywords:

Financing
Islamic financing
Development
Development organizations

ABSTRACT

For modern industrial companies, Islamic financing serves as a bridge to ethical investment sources, improved interest rate risk management, and enhanced financial transparency—ultimately leading to greater stability and sustainable growth in international markets. Islamic financial instruments are particularly well-suited for industrial companies requiring substantial, long-term capital for machinery acquisition, plant expansion, or infrastructure projects. Accordingly, this study aimed to design a conceptual model for Islamic financing for the Industrial Development and Renovation Organization of Iran (IDRO) using a causal loop approach. A mixed-methods (qualitative-quantitative) approach was employed; the qualitative phase involved content analysis of interviews with 20 experts to extract 19 initial components. Following detailed analysis, 19 indicators for Islamic financing were identified, ultimately resulting in the determination of seven fundamental components for Islamic financing within IDRO. Subsequently, in the quantitative phase, the effectiveness of these fundamental components was validated through a fuzzy Delphi questionnaire involving 14 experts. Finally, to apply system dynamics, two causal-loop models were developed by analyzing the relationships between the fundamental components; these were then integrated to formulate the main system dynamics model.

Article Type: Research Paper

©Authors

Cite: Jahangiri, L., Sadri, P. & Mohaghegh, A. (2026). Designing a Conceptual Model for Islamic Financing for the Industrial Development and Renovation Organization of Iran (IDRO) Using a Causal Loop Approach. *Journal of Intelligent Financial Management*, 2(3), 169-190.

Journal of Intelligent Financial Management,
2025, Vol. 2, No.3, pp. 169- 190

Publish by:

Tolou-e Binish-e Ayandeh Scientific Institute

<https://doi.org/10.25843/JIFM.2025.8563.28796>

طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی

لیلا جهانگیری^۱، پروین صدری^{۲*}، عارفه محقق^۱

۱ - گروه حسابداری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

۲ و * - گروه حسابداری، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران (نویسنده مسئول): ایمیل نویسنده مسئول: Parvin.sadri@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۳۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۵/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۱۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:

تامین مالی

تامین مالی اسلامی

توسعه

سازمان های توسعه ای

چکیده

تامین مالی اسلامی برای شرکت های صنعتی مدرن، پلی است به سوی منابع سرمایه گذاری اخلاقی، مدیریت بهتر ریسک نرخ بهره، و افزایش شفافیت در ساختار مالی، که در نهایت منجر به ثبات و رشد پایدارتر در بازارهای بین المللی می شود. برای شرکت های صنعتی که نیازهای سرمایه ای بلندمدت و سنگین برای خرید ماشین آلات، توسعه کارخانه یا پروژه های زیرساختی دارند، ابزارهای اسلامی بسیار مناسب هستند. به همین خاطر این پژوهش با هدف طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی به انجام رسید. این پژوهش با استفاده از روش آمیخته (کیفی-کمی) به انجام رسید که استخراج ۱۹ مولفه مدل موردنظر در بخش کیفی و با استفاده از تحلیل محتوا مصاحبه با ۲۰ خبره، صورت گرفت. پس از تحلیل دقیق ۱۹ شاخص برای تامین مالی اسلامی شناسایی و استخراج شدند. اما، نهایتاً هفت مولفه زیربنایی برای تامین مالی اسلامی در شرکت ایدرو در بخش کیفی مشخص شد. سپس، در بخش کمی ابتدا با استفاده از پرسشنامه دلفی فازی نظرات ۱۴ خبره در مورد موثر بودن مولفه های زیربنایی استخراج شده مورد تایید قرار گرفت، در ادامه، برای بکارگیری پویایی شناسی ابتدا دو مدل علی-حلقوی با تحلیل و تبیین روابط بین مولفه های زیر بنایی تعیین و سپس به کمک این دو مدل اصلی با رویکرد پویایی شناسی تدوین شد که مدل متشکل از دو مدل علی-حلقوی بود.

نوع مقاله: پژوهشی

© نویسندگان

استناد: جهانگیری، لیلا و صدری، پروین و محقق، عارفه. (۱۴۰۵). طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی. مدیریت مالی هوشمند، ۲(۳)، ۱۶۹ - ۱۹۰.

نشریه مدیریت مالی هوشمند، ۱۴۰۵، دوره ۲، شماره ۳، صفحه ۱۶۹-۱۹۰.

ناشر: موسسه علمی طلوع بینش آینده

<https://doi.org/10.25843/JIFM.2025.8563.28796>

مقدمه

توسعه اقتصادی به عنوان یکی از اساسی ترین اهداف اجتماعی همیشه جزو اولویت های اصلی ملت ها برای رسیدن به رشد و رفاه مطرح بوده است. اما شیوه رسیدن به این هدف یکی از پرسش های محوری است. در طول تاریخ ابتدا زمین و نیروی انسانی کارگر مهم ترین عوامل توسعه اقتصادی در نظر گرفته می شدند، اما به مرور زمان و با ظهور انقلاب صنعتی نقش سرمایه تولیدی به عنوان موتور توسعه مدنظر قرار گرفت و برای فراهم شدن سرمایه تولیدی، سرمایه مالی اهمیت پیدا کرد (ابوجعفری و همکاران، ۱۴۰۲). همه عوامل چندگانه ای که به نوعی بر رشد اقتصادی تاثیرگذار هستند مثل توسعه صادرات، ایجاد فرصت های شغلی جدید، تربیت نیروی انسانی ماهر، بهره وری بالا، استفاده بهینه از ظرفیت های تولیدی همگی با در اختیار داشتن سرمایه هایی امکانپذیر است که با مدیریت برخوردار از دانش و تجربه ترکیب شده باشد. در این راستا روش های غیرکارآمد تأمین مالی به فعالیت های اقتصادی فاقد ارزش افزوده منجر خواهد شد و در نتیجه یکی از مهم ترین مشکلات در راه توسعه اقتصادی بویژه در بخش صنعتی کشور محسوب می شود (فرمان آرا و همکاران، ۱۳۹۸). دستیابی به تأمین مالی های مطلوب، پایدار و پیوسته همواره یکی از اهداف بزرگ اقتصاددانان و نظریه پردازان در زمینه توسعه صنایع بوده است (آستریو و کونستانینو، ۲۰۲۵). نامناسب بودن تأمین مالی چالش های بسیاری را برای توسعه صنایع و سازمان ها ایجاد می کند. تأمین مالی نامناسب می تواند باعث محدودیت منابع مالی شود، که در نتیجه به کاهش قابل توجه عملکرد و عملیات صنایع و شرکت های در حال توسعه منجر می شود. همچنین، اگر منابع مالی کافی برای اجرای پروژه ها فراهم نباشد، ممکن است به تأخیر در انجام پروژه ها و تحویل محصولات نهایی منجر گردد. ضمن اینکه نامتناسب بودن منابع مالی می تواند باعث کاهش کیفیت محصولات یا خدمات تولیدی شود، زیرا امکان استفاده از مواد و قطعات با کیفیت، ماشین آلات و تجهیزات پیشرفته و به روز و یا استخدام نیروهای متخصص نیز محدود می شود. تأمین مالی نامناسب می تواند به افت اعتبار سازمان یا شرکت و حتی صنایع عظیم منتج شود، زیرا عدم توانایی در انجام تعهدات مالی می تواند باعث از بین رفتن اعتماد مشتریان، سهامداران و سایر ذینفعان شود (آخند و همکاران، ۲۰۲۲). ضعف در نحوه تأمین مالی می تواند به کاهش نیروی کار و اختلافات در پرداخت حقوق و دستمزد کارکنان منجر شود که این امر می تواند باعث افت تعهد و عملکرد کارکنان متخصص شود. علاوه بر این وجود مشکل در تأمین مالی می تواند به کاهش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه و نوآوری منجر شود، که این امر می تواند روند رشد و توسعه بلندمدت سازمان ها و صنایع را محدود کند (تامی و همکاران، ۲۰۲۴). از طرفی، با افزایش حضور و اهمیت تأمین مالی اسلامی، پژوهشگران بر نقش منحصربه فردی که تأمین مالی اسلامی می تواند در روند رشد اقتصادی ایفا کند تمرکز کرده اند (مضانیان و همکاران، ۱۳۹۸). تأمین مالی اسلامی طی دهه اخیر توانسته است عملکرد مناسبی در پیشبرد صنایع و زیرساخت کشورهای اسلامی از خود نشان دهد (ماهر و دریدی، ۲۰۲۵). تأمین مالی اسلامی یکی از حوزه های مالی اسلامی است که توجه زیادی را در طول چند سال گذشته کسب کرده است. اهمیت بازارهای سرمایه در نظام مالی اسلامی نیز از این واقعیت ناشی می شود که اسلام بهره را ممنوع و تجارت را تشویق کرده است. تأمین مالی اسلامی، همه وظایف مفید در بازارهای سرمایه متعارف را همراه با عدالت و توزیع منصفانه منافع انجام می دهند. چنین بازارهایی برای تجمیع و تخصیص بهینه منابع ضروری هستند. این ضرورت در اقتصاد اسلامی بیشتر به نظر میرسد، چون ممنوعیت بهره موجب وابستگی بیشتر به سهام و تأمین مالی مبتنی بر دارایی شده است (هادیان و ترکی، ۱۳۹۹). بسیاری از مطالعات آکادمیک استدلال می کنند که صنعت تأمین مالی اسلامی^۵ ریسک کمتر، عملکرد بهتر و ثبات بیشتری از همتای متعارف خود در طول بحران مالی جهانی اخیر سال ۲۰۰۸ به نمایش گذاشته اند. تأمین مالی اسلامی در حال حاضر به عنوان یک روش جایگزین در واسطه گری^۶ مالی در جهان شناخته می شود. تفاوت های زیادی میان تأمین مالی متعارف و اسلامی هست که در قوانین اسلامی ریشه دارد. تأمین مالی اسلامی بر اساس اصل مشارکت در سود و زیان^۷ در یک سیستم مبتنی بر دارایی است و همچنین در مقابل سیستم مبتنی بر نرخ بهره متعارف می باشد و تسهیم ریسک را به جای انتقال ریسک ترویج می دهد (موسویان و ورمزیان، ۱۳۹۷).

شرکت های صنعتی نوپا در مقایسه با شرکت های تثبیت شده و بزرگ، در تأمین منابع مالی مشکلات بیشتری دارند. شرکت های صنعتی نوپا هیچ گونه سابقه قبلی مالی و یا عملیاتی نداشته و بنابراین هیچ اعتبار قابل ردیابی ندارند و همچنین در هر مرحله از مراحل توسعه ای

¹ Asteriou

² Akhand

³ Thomi

⁴ Maher & Dridi

⁵ Islamic financing

⁶ Intermediary

⁷ Profit/Lose sharing principle

خود با مشکلات منحصر به فردی روبه رو می شوند (کاسیر^۱، ۲۰۲۴). شرایط کنونی ایران از منظر اقتصادی، سیاسی و اجتماعی به عنوان کشوری در حال توسعه باعث شده تا این کشور برای توسعه خود با مساله تامین مالی اسلامی همواره درگیر باشد و در این بین سازمان های توسعه ای می توانند با اتکاء به تامین مالی اسلامی بهینه در مسیر توسعه صنعتی کشور گام های مهمی بردارند (محمودی عالمی و اسماعیلی عالیم، ۱۳۹۸). به همین خاطر این پژوهش با هدف طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی انجام شده است.

مبانی نظری

تامین مالی کلید پیشبرد پروژه های زیربنایی در کشورهای در حال توسعه

تامین مالی مناسب یکی از مشکل ترین و پیچیده ترین عناصر در فرایند راه اندازی و توسعه صنایع است که نقش بسیار مهمی را در راه اندازی و توسعه صنایع مختلف برعهده دارد. رویکردهای متنوعی که در حوزه تامین مالی وجود دارد، انتخاب ها و تصمیمات متعددی را در اختیار مدیران قرار می دهد که خود می تواند موجب پیچیدگی بیشتر این فرایند شود (وینبارگ^۲، ۲۰۲۵). تامین مالی برای اجرای پروژه های زیربنایی و بهره برداری از محصولات و خدمات حاصل از آنها در حال حاضر به عنوان یکی از مهم ترین چالش های پیش روی کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه محسوب می شود. از آنجا که معمولاً در کشورهای در حال توسعه اجرای پروژه های بزرگ بر دوش دولت ها قرار دارد، از این ناحیه فشار زیادی بر روی بودجه دولت ها وارد می شود. لذا دولت ها ناچار هستند همانند یک بنگاه اقتصادی به روش ها و ابزارهای مختلف در پی جذب منابع مالی مورد نیاز خود باشند. روش ها و ابزارهای گوناگونی برای تامین مالی وجود دارد که هرکدام ویژگی ها و خواص مربوط به خود است و بسته به نیازها، توان مالی، شرایط سرمایه گذاری و میزان ریسک آن، این ابزارها و روش ها تبیین و به کار گرفته می شود. در تامین مالی پروژه ها با توجه به نوع پروژه و صنعت مرتبط با آن، حجم مالی و زمان مورد نیاز در نظر گرفته شده برای پروژه، شرایط کشور میزبان پروژه از نظر امنیت سیاسی، اقتصادی و قوانین موجود در آن، میزان حساسیت پروژه در آن کشور می توان روش های مختلفی را برای تامین مالی پروژه متصور شد (مصطفی پور، ۱۳۹۹). مدیران مالی شرکت ها اغلب برای انجام طرح های توسعه ای یا تامین سرمایه در گردش روزمره خود به تامین مالی نیاز دارند. با رشد و توسعه علم مالی و طراحی انواع ابزارهای تامین مالی جهت تامین منابع مالی شرکت خود با انبوهی از ابزارها و روش ها مواجه اند. بنابراین، برای کمک به مدیران مالی جهت تصمیم گیری صحیح تامین مالی بهینه در فرایند تامین مالی بنگاه اقتصادی لازم است تا معیارهای کمی و کیفی ارائه گردد تا بتواند با توجه به این معیارها در خصوص ابزار تامین مالی تصمیم گیری نمایند. بهترین ابزار تامین مالی با توجه به شرایط داخلی شرکت و منبع تامین مالی کننده متفاوت بوده و انتخاب آن با در نظر گرفتن این شرایط و معیارها امکان پذیر است. فاکتورهای اصلی تعیین کننده منبع تامین مالی مناسب شامل ریسک، بازده، میزان تامین مالی و افق زمانی سرمایه گذاری هستند. هر یک از منابع تامین سرمایه میزان ریسک پذیری خاص خود را دارند (دالیچینو و همکاران^۳، ۲۰۲۴). بازده مورد انتظار (سود یا بهره دریافتی) آنها نیز بر این اساس متفاوت است. حجم تامین مالی نیز عامل مهمی است، زیرا برخی منابع تامین مالی در میزان تامین مالی که قادر به انجام آن هستند محدودیت دارند. افق زمانی سرمایه گذاری نیز عامل مهمی به شمار می رود، زیرا هیچ منبع تامین مالی نمی خواهد تا ابد منابع خود را درگیر یک پروژه سرمایه گذاری نماید، اما منابع تامین مالی در میزان افق زمانی که برای سرمایه گذاری خود قائلند با یکدیگر متفاوتند (فدایی واحد و مایلی، ۱۳۹۳). تامین مالی در پروژه های زیربنایی در کشورهای در حال توسعه دارای اهمیت بسیار زیادی است. زیرا این پروژه ها نیاز به منابع مالی بزرگی دارند که بعضی از کشورهای در حال توسعه از آنها به خوبی برخوردار نیستند. تامین مالی مناسب باعث ایجاد فرصت های شغلی، ایجاد رشد اقتصادی، بهبود زیرساخت ها و ارتقای سطح زندگی مردم در این کشورها خواهد شد (تاپا و همکاران^۴، ۲۰۲۰). مراجعه به سازمان ها و بومی سازی منابع بین المللی می تواند به کشورهای در حال توسعه کمک کند تا تامین مالی مناسب برای پروژه های زیربنایی خود داشته باشند. استفاده از مدل های تامین مالی متنوع مانند راهکارهای تامین مالی اجتماعی، سرمایه گذاری انبوه، شراکت های عمومی- خصوصی و ... می تواند کمک کننده باشد. به طور کلی، تامین مالی مناسب در پروژه های زیربنایی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و لازم است تا سیاست ها، راهکارها و استراتژی های مناسبی برای تامین این منابع فراهم شود (روسازانا و همکاران^۵، ۲۰۲۲).

¹ Cassar

² Winborg

³ Dalichino

⁴ Thapa

⁵ Rossazana

رویکردهای تامین مالی در نگاهی جامع

رویکردهای تامین مالی جامع برای هر سازمان یا شرکت بسیار اهمیت دارد. این رویکردها به دلیل تأثیر زیادی که در تصمیم‌گیری‌های مالی دارند، برای برنامه‌ریزی و مدیریت مالی بهینه بسیار حیاتی هستند. استفاده از رویکردهای تامین مالی مناسب می‌تواند بهبود بهره‌وری و عملکرد سازمان را ایجاد کند. رویکردهای تامین مالی جامع به کاهش ریسک‌های مالی مرتبط با سازمان کمک می‌کنند و از پایداری مالی سازمان محافظت می‌کنند. باید توجه داشت که استفاده از رویکردهای تامین مالی مناسب، شرکتها، سازمان و صنایع را قادر می‌سازد تا به راحتی به منابع مالی مورد نیاز خود دسترسی پیدا کند. رویکردهای تامین مالی جامع به سازمان کمک می‌کنند تا همواره با تغییرات در نیازها و شرایط مالی جامعه گام بردارند و منابع مالی لازم را فراهم سازند. استفاده از رویکردهای تامین مالی مناسب، به سازمان اعتماد و اعتبار بیشتری در بازار مالی و همچنین در نظام روابط عمومی می‌بخشد (میومانی و همکاران^۱، ۲۰۲۳).

کارشناسان و پژوهشگران معتقدند که چند روش عمده برای تامین مالی وجود دارند که عبارتند از:

- ۱- تامین مالی دولتی
- ۲- تامین مالی خصوصی
- ۳- تامین مالی مشارکت عمومی - خصوصی
- ۴- تامین مالی ساخت، بهره برداری، انتقال و واگذاری^۲

۱- تامین مالی دولتی

سیستم تامین مالی دولتی یا عمومی یک بخش مهم و اثرگذار از وظایف دولت‌ها در کشورهای مختلف است. این روش تامین مالی از راه‌های مختلف و در کشورهای مختلف سازمان‌دهی شده است. ساختار مدیریت تامین مالی‌های آنها متناسب با هر سطح از سیستم دولتی سازمان‌ها و نهادهای سیاسی است. در واقع این موسسات در داخل سازمان‌های دولتی با سازمان‌دهی‌های مختلف قرار گرفته‌اند که دارای قدرت افزایش درآمد و تامین مخارج در تامین مالی برای توسعه فعالیت‌ها از سوی دولت هستند. بنابراین سطوح مختلفی از دولت‌گرایی به وجود پیش فرض‌هایی با انواع مختلف مسئولیت‌ها دارند که عبارتند از:

- تولید درآمد
- تخصیص هزینه
- ایجاد بدهی
- دریافت کمک، هدایا و منابع
- اصلاحات

گوناگونی تامین مالی دولتی در کشورهای مختلف یک تصویر کلی از سازماندهی عملیاتی دولت هر کشور را نشان می‌دهد. امروزه در کشورهای مانند هندوستان تامین مالی دولتی نقشی حساس و حیاتی را در رشد و توسعه این کشور ایفا می‌کند (نالاتیگا و کامپوس^۳، ۲۰۲۲).

۲- تامین مالی خصوصی

امروزه تجارت بین‌المللی بر روی ساختارهای زیربنایی استوار است. بدون تامین مالی و فعالیت‌های مالی بخش خصوصی حمل و نقل، ارتباطات، انرژی و حتی خدماتی مانند آبرسانی دچار ضعف و ناتوانی می‌شود. در واقع این بخش خصوصی است که با تزریق و سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها همانند جریان خون در رگ‌های بدن نقشی حیاتی را ایفا می‌کند. همواره در بسیاری از نقاط زمین توسعه فعالیت‌های زیربنایی نیازمند تامین مالی خصوصی بوده است. هزینه مالی این پروژه‌ها را می‌توان از بازارهای سرمایه تامین کرد. بنابراین بسیاری از نیازهای زیربنایی برخی از کشورها با این رویکرد قابل حل است. البته بسیاری اعتقاد دارند که بهترین راه حل ترکیب مشارکت تامین مالی بین بخش خصوصی و بخش دولتی است. هرچند تامین مالی بخش‌های مختلف توسط بخش خصوصی در بسیاری از کشورها همانند استرالیا کارنامه‌ای درخشان از خود به جا گذاشته است. نقش بخش خصوصی در تامین مالی پروژه‌ها خلأی و نوآوری در بخش

¹ Mimouni

² BOT

³ Nallathiga & Campous

سرمایه گذاری را نیز بهبود بخشیده است. رشد و توسعه بازارهای سرمایه در واقع مدیون افزایش تامین مالی توسط بخش خصوصی است (کولیر، ۲۰۲۴).

۳- تامین مالی مشارکت عمومی - خصوصی

مشارکت عمومی - خصوصی^۲ به طور وسیعی در تحویل تعداد زیادی از پروژه های زیربنای در جهان مورد استفاده قرار می گیرد. امروزه رویکرد مشارکت عمومی - خصوصی ارزش اقتصادی خروجی پروژه های زیربنایی را افزایش داده است و همچنین باعث تسهیل توسعه این پروژه ها شده است، مانند ایجاد زیربنا های حمل و نقل، تسهیلات و خدمات ورزش، تسهیلات آبرسانی و تصفیه آب و همچنین برنامه های مرتبط با پروژه های انرژی (کانگ و همکاران، ۲۰۲۵). در کنار افزایش کاربرد مشارکت عمومی - خصوصی، علاقه محققین به این موضوع در دو دهه اخیر افزایش چشمگیری داشته است که منجر به رشد مناسب مقالات علمی - پژوهشی در این زمینه شده است. توسعه آکادمیک دانش مشارکت عمومی - خصوصی محققین را قادر ساخت تا دانش خود را در مورد نحوه بکارگیری و اجرای مشارکت عمومی - خصوصی افزایش دهند. همچنین با توجه به توسعه بکارگیری مشارکت عمومی - خصوصی در قراردادهای و پروژه های زیربنایی اهمیت این نوع روش تامین مالی روز به روز در حال افزایش است (کای و همکاران، ۲۰۱۹).

۴- روش ساخت- بهره برداری- واگذاری^۳

قراردادهای ساخت- بهره برداری- واگذاری در زبان ساده به قراردادهای ساخت، بهره برداری، انتقال و واگذاری گفته می شود. در این نوع از قراردادهای شرکت و یا مجموعه ای از شرکت ها پس از اخذ امتیاز، پروژه های سنگین مالی را اجرا خواهند کرد. اینگونه شرکت ها پس از طی شدن بازه زمانی محدودی از پروژه های مذکور نفع خواهند برد و سپس پروژه را به طوری که امکان فعالیت کامل بر روی آن وجود داشته باشد به صورت بلاعوض آن را به طرف دیگر واگذار می کنند که اغلب طرف دیگر دولت و یا شرکت های خصوصی وابسته به دولت است. آنچه گفته شد یک تعریف کلی و کامل از قراردادهای ساخت- بهره برداری- واگذاری است. در انعقاد پروژه های زیر بنایی کشور از قراردادهای بی او تی استفاده می شود. اما این بدان معنا نیست که نمی توان از این قراردادها در سایر پروژه ها استفاده نمود. قطعاً امکان استفاده از قراردادهای بی او تی در هر بخشی وجود خواهد داشت اما منوط بر اینکه امتیازات مالی پروژه به حدی باشد که بتوان از طریق آن اجراکننده و سرمایه گذار را برای ادامه راه ترغیب نمود. همانطور که گفته شد قراردادهای بی او تی در بخش های مختلف و پروژه های زیر بنایی زیادی کاربرد دارند (سوغوتو و همکاران، ۲۰۲۳).

تامین مالی اسلامی

ایجاد جامعه ایده آل اسلامی یکی از آرزوهای هر مسلمان است، جامعه ای که در آن عدالت اسلامی بین اقشار مختلف جامعه کاملاً برقرار باشد. یکی از مهم ترین ابعاد عدالت گستری بعد اقتصادی آن است که حتی می تواند بسیاری از ابعاد دیگر را تحت پوشش قرار دهد. همچنین، تامین منابع مالی نیز به عنوان بازوی توانمند نهادهای مالی از دیگر عوامل مهم در تعمیق نظام مالی هر کشوری محسوب می شود؛ به همین جهت در دنیا ابزارهای مالی متنوعی طراحی شده است. از این رو در سال های اخیر بررسی ابزارهای مالی نوین موضوعیت یافته است. درحال حاضر، مؤثرترین تجربه در سطح جهان اسلام ابزار مالی صکوک است (علی عصار، ۱۴۰۲). یکی از نوآوری های دهه اخیر در عرصه بحث های پولی و مالی اسلامی، انتشار انواع اوراق بهادار اسلامی به نام صکوک است؛ این اوراق که به طور عمده برای تامین مالی دولت، سازمان های وابسته به دولت و بنگاه های اقتصادی منتشر می شوند براساس عقود اسلامی طراحی شده اند و جایگزین مناسبی برای اوراق بهادار ربوی به ویژه اوراق قرضه شمرده می شوند. انتشار اوراق بهادار (صکوک) براساس احکام مقدس شریعت اسلامی یکی از مهم ترین دستاوردهای بانکداری و مالیه اسلامی و از جمله برجسته ترین ابزارهای توسعه اقتصاد اسلامی است، مشروط بر اینکه در سازوکارهای آن تمام اصول بنیادی که اقتصاد اسلامی را از دیگر اقتصادها متمایز می سازد، رعایت شود (توحیدی و یارمحمدی، ۱۳۹۸). چنان که صکوک براساس ایده پیش گفته منتشر شوند، نقش بزرگی در رشد و توسعه بانکداری و بازار سرمایه اسلامی و سهم به سزایی در رسیدن به اهداف والایی که شریعت مقدس اسلامی در نظر گرفته ایفا خواهند کرد و جنبه های مثبتی را در بر خواهند داشت که اولاً بهترین

¹ Collier

² Public Private Partnership

³ Kong

⁴ Cui

⁵ Build Operate Transfer

⁶ Sogoto

شکل تأمین سرمایه پروژه ها و فعالیت های اقتصادی بزرگی است که خارج از توان مالی یک فرد یا شرکت خصوصی است. ثانیاً: راهکار تازه و بسیار خوبی برای سرمایه گذاری است که در پی سرمایه گذاری مازاد منابع مالی خویش هستند و در عین حال مایلند منابع خود را در صورت نیاز، به آسانی باز پس گیرند. ثالثاً: این کار شیوه بسیار خوبی برای مدیریت نقدینگی است، بانک ها و مؤسسه های مالی اسلامی می توانند کسری یا مازاد منابع نقدی خود را مدیریت می کنند و رابعاً: این اوراق وسیله ای برای توزیع عادلانه ثروت ها و درآمدهاست و برای سرمایه گذاری امکان بهره مندی از سود حقیقی ناشی از طرح ها و فعالیت های اقتصادی را به صورت عادلانه ای فراهم می آورد (تسخیری، ۱۳۹۷). از طرفی، صکوک به رغم محدودیت های موجود، قابلیت خوبی جهت تقلیل عوامل پدیدآورنده تورم دارند. ضرورت چنین بحثی با توجه به تورمی بودن اقتصاد کشور و نیاز به استفاده از ابزارهایی مشروع و کارا در کنترل این پدیده مذموم، مشخص است (شعبانی و قلیچ، ۱۳۹۹).

صکوک و انواع آن

صکوک یک نوع ابزار مالی است که در تأمین مالی اسلامی مورد استفاده قرار می گیرد و از طریق آن، افراد می توانند به شکل اسلامی سرمایه گذاری کنند. صکوک به عنوان جایگزینی اخلاقی و شرعی برای ابزارهای مالی اصلی مانند اوراق بهادار بدهی، صکوک اسلامی به صورت متعهدانه از طریق پرداخت درآمد به صورت معقول و از طریق پروژه های مرتبط با علوم اقتصادی و اجتماعی تشویق می شوند. این ابزار مالی با استفاده از مبانی اسلامی و اصول شرعی، مانند اجتناب از بهره روری، ارزش های مالیاتی و نحوه تقسیم سود، طراحی و عرضه می شوند (شیخ و همکاران، ۲۰۲۰). دایره المعارف قاموس عام لکل فن و مطلب در مورد واژه صکوک چنین بیان می کند: صک به معنای سند و سفته (سفته) است و معرب واژه چک در فارسی است. اصطلاح صکوک برگرفته از واژه عربی صکوک به معنای چک، نوشته بدهکار، سفته و قبض بدهی است و به طور معمول، اوراق قرضه اسلامی تعریف می شود. تمایزی که میان این دو تعریف از صکوک وجود دارد اساسی و مهم است، چرا که با تأکید بر این تفاوت هدف از بکارگیری صکوک به عنوان ابزاری جدید در بانکداری اسلامی تقلید از اوراق قرضه مبتنی بر بهره در بانکداری معمول نیست بلکه ایجاد ابزاری ابتکاری است که منطبق بر قوانین شریعت اسلام باشد. در نتیجه صکوک به عنوان اوراق بهادار با پشتوانه مالی تعریف می گردد که باید خود دارای ارزش باشد و نمی تواند بر اساس فعالیت های سفته بازی و سوداگرانه و در واقع فعالیت هایی که بدون خلق ارزش و کار صورت می گیرند سودآوری داشته باشد (مزینی و همکاران، ۱۳۹۸). در واقع، نوعی اوراق بهادار اسلامی جایگزین اوراق قرضه می باشد که با درگیر کردن یک دارایی مشخص فیزیکی و به میان آوردن قراردادهایی مانند اجاره و مضاربه منطبق با قانون بانکداری بدون ربا است. صکوک یکی از این ابزارهای مالی است که روند انتشار آن در بازارهای جهانی از سال ۲۰۰۱ آغاز شد و از این لحاظ محصول نسبتاً جدیدی محسوب می شود. از سوی دیگر، توسعه "ابزارهای ترکیبی" موضوع گسترده ای در زمینه تأمین مالی است. صکوک نیز به عنوان چنین ابزار ترکیبی در حال گسترش می باشد (لاسانا و همکاران، ۲۰۲۴). صکوک خود دارای تقسیم بندی های متفاوتی است. در ادامه به شرح مختصری در خصوص هر یک از انواع صکوک و جدیدترین نوع آن پرداخته می شود:

صکوک قرض الحسنه: اوراق بهاداری است که بر اساس قرارداد قرض بدون بهره منتشر می شود و به موجب آن قرارداد، ناشر اوراق به میزان ارزش اسمی آنها به دارندگان اوراق بدهکار است و بایستی در سررسید به آنان بپردازد.

صکوک اجاره: اوراق بهاداری است که دارنده آن به صورت مشاع، مالک بخشی از دارایی است که منافع آن بر اساس قرارداد اجاره به مصرف کننده یا بانی واگذار شده است.

صکوک مرابحه: اوراق بهاداری است که دارندگان آنها به صورت مشاع، مالک دارایی مالی (دینی) هستند که بر اساس قرارداد مرابحه حاصل شده است و دارنده ی ورق مالک و طلبکار آن دین است.

صکوک مضاربه: مضاربه در لغت یعنی تجارت با سرمایه دیگری و در اصطلاح عبارت است از اینکه شخصی (مالک)، مالی (سرمایه) را به دیگری (عامل) بدهد و در مقابل، سهم معینی از سود آن سرمایه را بگیرد؛ سود اوراق مضاربه بستگی کامل به سود فعالیت تجاری خواهد داشت.

صکوک مشارکت: اوراق بهادار با نامی که با مجوز سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین جهت تأمین بخشی از منابع مالی مورد نیاز طرح های نوسازی و توسعه ی شرکت های پذیرفته شده در بورس منتشر می شود. این اوراق بدون تضمین دولت و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران انتشار می یابند.

¹ Shaikh

² Lahsasna

صکوک مزارعه: اوراق بهاداری است که بر اساس قرارداد مزارعه طراحی شده است. صکوک مساقات: اوراق مساقات اوراق بهاداری است که بر اساس قرارداد مساقات طراحی شده است. صکوک استصناع: این نوع از اوراق مبتنی بر عقد استصناع بوده و از جمله اوراق بهادار با بازدهی ثابت محسوب می شوند. صکوک سلف: در ساختار صکوک سلف (سلم)، یک موسسه با موسسه دیگری به نمایندگی از طرف خریداران صکوک سلف وارد قرارداد می شود و هدف از این قرارداد، این است که بین کالاها و خریداران واسطه شود و به عنوان یک رابط جهت تسهیل فعالیت اقدام نماید. از میان انواع صکوک مذکور، صکوک اجاره و مشارکت پرکاربردترین انواع آن هستند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۹). صکوک بدون سررسید یا دائمی (جدیدترین نوع صکوک): به طور خلاصه، صکوک یک گواهی مالی آزادانه قابل تجارت است که شامل مالکیت یک دارایی است. مانند دارندگان اوراق قرضه، دارندگان صکوک سود دوره ای دریافت می کنند. البته، پرداخت های مبلغ اصلی سرمایه گذاری شده و مبلغ اصلی سرمایه گذاری پس از بلوغ پروژه دریافت می شود. صکوک دائمی صکوک ترکیبی است که شامل هر دو ویژگی بدهی و حقوق صاحبان سهام است. فاقد تاریخ سررسید است و ویژگی افت جذب آن به معنای آن است که صکوک دائمی ابزار بدهی دیگری است. بنابراین، در صورت حوادث غیرقابل پیش بینی یا ورشکستگی، فقط بدهی صکوک دائمی پس از پرداخت سایر بدهی ها، پرداخت می شود. صکوک دائمی هم برای صادر کننده و هم برای دارنده صکوک جذاب است. چرا که اولاً، یک ابزار مقرون به صرفه برای افزایش سرمایه به روش غیرقابل کاهش است، به این معنی که اثر کاهشی بر درصد مالکیت سهامداران موجود نخواهد داشت. این نکته نه تنها انعطاف پذیری مالی را افزایش می دهد، بلکه کفایت سرمایه را نیز در پی دارد. ثانیاً، صکوک دائمی تاریخ بلوغ ندارد و بنابراین تحت مقررات جدید بازل ۳ نیز هست و به عنوان حقوق صاحبان سهام و نه بدهی رفتار می شود (سعدی^۱، ۲۰۲۱).

مبانی فقهی صکوک بدون سررسید (دائمی)

صکوک بدون سررسید یا دائمی از جدیدترین ابزارهای نوآورانه در بازار سرمایه کشورهای اسلامی هستند. این نوع صکوک دارای تفاوت های زیادی با صکوک معمولی هستند که یکی از آنها تاریخ سررسید است. همچنین به طور معمول به عنوان حقوق صاحبان سهام (از نظر حسابداری) به جای بدهی در نظر گرفته می شوند. در این بخش مبانی بالقوه فقهی و شرعی صکوک بدون سررسید یا دائمی بیان می شوند. از هنگام انتشار صکوک بدون سررسید در بازارهای اسلامی و گسترش آن به کشورها و بازارهای غیراسلامی بحث مبانی فقهی و شرعی آن نیز بسیار مورد توجه قرار گرفته است. این مسائل به طور خاص مربوط به جنبه های مختلف فقهی و شرعی این صکوک بود. اندیشمندان فقهی جهان اسلام و دانشمندان این حوزه در ملز می گرد هم آمدند تا در رابطه با مبانی و مسائل فقهی و شرعی این صکوک به اشتراک برسند. نهایتاً، نتایج بدست آمده از هم اندیشی متفکران بزرگ جهان اسلام نشان داد که چندین عامل مهم می تواند مبانی فقهی و شرعی صکوک بدون سررسید یا دائمی قرار گیرد که در زیر به آنها اشاره می شود:

- ۱- بدون سررسید بودن (دائمی بودن): از جمله معیارهای متمایز برای اطمینان از مسائل حسابداری آن به عنوان حقوق صاحبان سهام، فاقد تاریخ سررسید بودن است.
- ۲- رعایت الزامات دوران رشد در قراردادها: فقهای مسلمان در مورد مجاز بودن نظرات گوناگونی دارند و تعیین یک دوره خاص برای قرارداد را الزمی می دانند.
- ۳- توجه به تاخیر در توزیع دوره ای: فقها عقیده دارند که دوره بلوغ به عنوان یک شرط لازم برای رعایت جنبه شرعی در قرارداد نظر گرفته نمی شود. این را می توان با چندین دیدگاه کلاسیک نیز پشتیبانی کرد.
- ۴- رعایت کلیه شروط مورد توافق مسلمانان: احادیث متفاوتی مبتنی بر رعایت شروط مورد توافق مسلمانان در همه موارد مالی و معاوضاتی وجود دارد.
- ۵- رعایت حداکثری قوانین اسلامی: حکم اصلی قرارداد اسلامی رضایت متقابل است و رضایت طرفین قرارداد و عواقب آن مطابق توافق نامه در قرارداد است.
- ۶- توجه به آیات قرآن کریم: خداوند در قرآن کریم و به کرات بر وفای به عهد تاکید دارند به عنوان نمونه می فرمایند: ای کسانی که ایمان آورده اید، تعهدات خود را انجام دهید.
- ۷- بلند مدت بودن دوره های توزیع: بزرگ کردن مقدار توزیع دوره ای به تعویق افتاده در اسلام بسیار مورد تاکید است. مطابق نظر فقها، صادر کننده فقط حق تقسیم سود را دارد و پرداخت بلافاصله در تاریخ توزیع دوره ای یا به تعویق انداختن چنین پرداختی به تاریخ بعد از جمله ویژگی های این نوع صکوک اسلامی است.

¹ Saadi

- ۸- پرداخت نکردن سود: دارندگان صکوک به طور کلی ادعایی در رابطه با هرگونه عدم پرداخت وجه ندارند مقدار توزیع دوره ای، و نتیجه چنین عدم پرداخت یک رویداد پیش فرض محسوب نمی شود.
- ۹- مشخص کردن مکانیسم افزایش نرخ و نقدینگی: مطابق با احادیث و نظر فقهای بزرگ جهان اسلام مشخص کردن مکانیسم افزایش نرخ و نقدینگی هر گونه شک و شبه در این رابطه را از بین می برد.
- ۱۰- در نظر گرفتن زبان سرمایه گذاری طبق شرع: کلیه ابزارهای سرمایه ای صادر شده توسط یک موسسه مالی به ویژه در بازارهای مالی اسلامی، باید یک اصطلاح جذب ضرر داشته باشند. این نظر تحلیلگران فقهی اسلامی است و تنها حالت سود را در نظر گرفتن می تواند جنبه شرعی بودن این صکوک را با ابهام مواجه کند.
- ۱۱- امکان بازخرید صکوک: امکان بازخرید این صکوک برای صادرکنندگان از مبانی اصلی مورد تاکید برای اسلامی بودن این صکوک است.
- ۱۲- تخفیف در فروش صکوک: مجاز بودن تخفیف در فروش این نوع صکوک می تواند جذابیت آنها برای فروش را افزایش داده و همچنین از لحاظ شرعی نیز مشکلی ندارد.
- ۱۳- تجارت صکوک مبتنی بر فروش: خرید و فروش این نوع صکوک به شرطی که منجر به تغییر در ساختارهای آنها نشود می تواند شرعی بودن این صکوک را بهبود ببخشد (فتری الیاس و همکاران، ۲۰۱۹).

سازمان های توسعه ای

دستیابی به رشد سریع و مستمر نیازمند اتخاذ تدابیری برای توسعه صنعتی و افزایش سهم صنعت از سوی دولت هاست. در این فرآیند، کشورها علاوه بر سیاست های کلان و ایجاد فضای کسب و کار مساعد برای فعالان اقتصادی، نیازمند سیاست های صنعتی معینی هستند که مستقیماً توسعه صنعتی و به ویژه صنایع ساخت را هدف گیرد. در راستای دستیابی به اهداف صنعتی شدن، سازمان های توسعه ای از جمله مهمترین ابزارهای دولت در تسریع این فرآیند هستند (رجب پور و شجاعی، ۱۴۰۱). سازمان های توسعه ای، به عنوان سازمان های تخصصی با اهداف تنوع بخشی به تولید و تسریع رشد صنایع اولویت دار، پیوند دهنده دولت و بخش خصوصی بوده و سازمان هایی هستند که با کارکرد مشخص اما با استقلال عملیاتی (به صورت شرکت دولتی) تشکیل می شوند تا پیوند میان مجموعه دولت و حوزه های صنعتی را تقویت کنند (ابراهیمی فر و اخوان، ۱۴۰۳). سازمان های توسعه ای با وجود آن که غالباً یک اداره دولتی محسوب نمی شوند اما از ساختاری برخوردارند که در عین مالکیت دولتی به طور عمده، با سازوکار دستگاه های خصوصی کار می کنند، یعنی در قالب یک شرکت دولتی می توانند نقش واسطه را میان نهادهای سیاستگذار دولتی و بخش خصوصی ایفا کنند. این سازمان ها می توانند از مزیت های هر دو بخش دولتی و خصوصی برخوردار شوند؛ در واقع هم پشتیبانی دولت به لحاظ توانمندی های قانونی و مالی و هم نگاه بخش خصوصی از لحاظ استاندارد و کیفیت مدیریت و نیروی انسانی، فرآیندها و روش ها را به همراه دارند (لشکرلوکی و همکاران، ۱۴۰۱). شایان ذکر است که وفق قانون اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی کشور و مقررات اجرایی مربوط به آن، تاکنون ۵۲ سازمان با عنوان سازمان توسعه ای شناسایی شده اند که برخی از آنها واجد واحدهای استانی هستند. مهمترین آن ها سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو)، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران (ایمیدرو)، سازمان صنایع کوچک و شهرک های صنعتی ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی، بانک توسعه صادرات ایران، بانک صنعت و معدن، بانک کشاورزی، بانک مسکن و بانک توسعه تعاون هستند (حسن پور خلیلی و همکاران، ۱۴۰۳).

پویایی شناسی سیستم ها

پویایی شناسی سیستم^۲ تکنیکی برای مدل سازی و شبیه سازی دینامیک مشکلات موجود در فضای کسب و کار و تحلیل سیاست بر اساس سیستم های بازخوردی است. این تکنیک در اواخر دهه ۱۹۵۰ میلادی توسط جی فورستر در دانشگاه ام آی تی، ابداع شد. از آن زمان به بعد، سیستم دینامیک در بخش هایی مانند پروژه های توسعه صنایع، طرح های بزرگ تحقیق در عملیات، تصمیم گیری های مدیریتی، سیاست گذاری در سطح ملی و بین المللی و مانند آن، کاربرد پیدا کرده است (امیری و همکاران، ۱۴۰۲). تکنیک سیستم دینامیک، بعنوان پلی بین علوم مختلف عمل می کند. این تکنیک، علوم اجتماعی و رفتاری را با علم برنامه ریزی، مدیریت، اقتصاد و حسابداری و ... ارتباط می دهد. در حقیقت سیستم دینامیک مدلی را ارائه می دهد که ویژگی های محیط واقعی را شبیه سازی می کند و در آن، تعداد کثیری از متغیرهای تاثیرگذار توسط مدلساز، در نظر گرفته می شود. نتایج حاصل از مدلسازی سیستم دینامیک، بعضاً ممکن است برای تصمیم گیرندگان غیر قابل پیش بینی باشد. زیرا مدل سیستمی شامل تمامی بازخوردهای محیط و متغیرهای اثرگذار بر مساله است و همانند

¹ Fitri Ellias

² system dynamics

یک دنیای واقعی عمل می‌کند. این موضوع باعث می‌شود تا نتایج حاصل از این تکنیک در تحلیل مسائل و مشکلات اقتصادی-اجتماعی، جامع، قابل اتکا و مطمئن‌تر از هر تکنیک دیگری باشد (باستان و همکاران، ۲۰۲۴). اگر چه مدل‌های سیستمی بسیار گسترده و پیچیده هستند، اما شبیه‌سازی آن با یک لپ‌تاپ به سادگی قابل انجام است. حتی این امکان وجود دارد که فرضیات و سناریوهای مختلف به سرعت و به طور زنده در جلسات تعاملی استراتژی سازمان‌ها، اجرا و اثرات آن مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین، سیستم دینامیک، متدولوژی مطالعه و مدیریت سیستم‌های بازخوری پیچیده مانند سیستم‌های موجود در حوزه کسب‌وکار و سایر سیستم‌های اجتماعی است. هدف اصلی این متدولوژی کسب بینش عمیق درباره نحوه فعالیت و عملکرد کنونی و آتی سیستم است تا به این ترتیب امکان طراحی سیاست‌های بهبود یافته برای سیستم فراهم شود (کاتیر و همکاران، ۲۰۲۵).

پیشینه پژوهش

در رابطه با تامین مالی اسلامی یا صکوک مطالعات مختلفی در ایران به انجام رسیده است. که در این بخش از مقاله به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

عاقلی و همکاران (۱۴۰۲) تاثیرپذیری ساختار مالی شرکت‌های فعال در بورس از ابزارهای نوین تامین مالی اسلامی را مورد پژوهش قرار دادند. بدین منظور از اطلاعات سالانه ۸۳ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۸ استفاده شده است. براساس نتایج حاصله، کلیه ابزارهای نوین تامین مالی اسلامی تأثیر مثبتی بر شاخص ساختار مالی (نسبت سرمایه به دارایی) داشتند؛ به‌طوری‌که در بلندمدت، تأثیر صکوک اجاره، صکوک مراهجه، صکوک منفعت، صکوک استصناع و صکوک مشارکت، معنادار بوده و با توجه به ضرایب، این متغیرها به ترتیب معادل ۷/۰۶، ۲۰/۳۲، ۰/۰۷، ۳/۳۲ و ۰/۸۴ درصد از تغییرات شاخص ساختار مالی را توضیح می‌دهند. بر این اساس، انتشار اوراق صکوک به طرز قابل توجهی می‌تواند ساختار مالی شرکت‌ها را بهبود بخشد. ابراهیمی و همکاران (۱۴۰۲) به بررسی تأثیر ابزار تامین مالی اسلامی صکوک بر رشد اقتصادی استان‌های ایران؛ رویکرد گشتاورهای تعمیم‌یافته پرداختند. داده‌های مورد نیاز پژوهش حاضر در دوره زمانی ۱۳۸۷-۱۴۰۰ با به‌کارگیری روش داده‌های تابلویی گشتاورهای تعمیم‌یافته گردآوری شده است. نتایج این مطالعه نشان داد که انتشار صکوک تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی استان‌ها دارد. افزون‌براین سرمایه‌گذاری، آموزش، نرخ تورم، و باز بودن تجاری تأثیر مثبت و معنادار و نرخ بیکاری، نابرابری اقتصادی، و مرگ‌ومیر تأثیر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی استان‌ها داشته‌اند. نگاهبانی و همکاران (۱۴۰۱) تامین مالی اسلامی و تخصیص منابع بانکداری در ایران را مورد بررسی و کنکاش قرار دادند. در این پژوهش، به بررسی تأثیر تأمین مالی از طریق اوراق صکوک در تخصیص منابع بانکداری در ایران طی بازه زمانی ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۰ با استفاده از تکنیک اقتصادسنجی مارکوف سوئیچینگ پرداخته شده است. نتایج برآوردها حاکی از آن است که، اوراق صکوک در هر دو رژیم تأثیر مثبتی بر تسهیلات بانکی دارد ولی با این وجود، ضرایب اثرگذاری چندان چشمگیر نمی‌باشند. از این رو باید به دنبال راهکارهایی برای جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و داخلی در راستای انتشار انواع صکوک باشیم تا بتوان با استفاده از این سرمایه‌ها، منابع بانک‌ها را افزایش داد. طالبی و حسینی الاصل (۱۴۰۰) به بررسی تأثیر صکوک بر عملکرد بانک‌های متعارف و اسلامی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. جامعه آماری تحقیق بانک‌های عضو بورس اوراق و بهادار تهران می‌باشند، که تعداد ۲۱ بانک با دارا بودن شرایط لازم انتخاب شدند. جهت تجزیه و تحلیل در این پژوهش، از داده‌های ترکیبی در قالب حداقل مربعات معمولی استفاده گردید. نتایج آزمون فرضیات نشان داد که، صکوک بر عملکرد کل صنعت بانکی، عملکرد بانک‌های متعارف و اسلامی اثرات مشابهی داشته است. بطوریکه بعد از بحران مالی، شاهد رابطه مثبتی هستیم. جلال زاده آذر و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی تأثیر تأمین مالی اسلامی (صکوک) بر ریسک بانک‌های خصوصی و دولتی ایران مشتمل بر ۱۵ بانک برای دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۶ پرداختند. برای این منظور از روش داده‌های تابلویی توییت برای برآورد مدل استفاده شده است. نتایج تخمین بیانگر این است که صکوک، تأثیر مثبتی بر ریسک‌پذیری بانک‌ها دارد. بدین معنا که انتشار صکوک باعث افزایش ریسک بانک‌ها می‌شود. ابراهیمی (۱۳۹۹) در پژوهشی نقش صکوک در تأمین مالی پروژه‌ها و تأملی بر قوانین و مقررات حاکم بر آن را مورد مطالعه قرار داد. نتایج این پژوهش کیفی نشان داد که موفقیت نسبی صکوک در سایر کشورهای اسلامی در استفاده از این ابزار و تصویب قوانین و مقررات مرتبط در داخل کشور که موانع انتشار صکوک اجاره را کاهش می‌دهند، این انتظار را ایجاد کرده است که در آینده‌های نه‌چندان دور، اوراق اجاره‌ای مناسب برای تأمین مالی پروژه‌های دولتی و بخش خصوصی قرار گیرد. کردکوتلی و همکاران (۱۳۹۹) الگوی تأمین مالی اسلامی در صنایع کوچک و متوسط با رویکرد برخاسته از داده‌ها را تدوین نمودند. جامعه آماری این پژوهش ۱۳ صاحب نظر در خصوص پدیده تأمین مالی اسلامی هستند که با توجه به هدف تحقیق به صورت هدفمند

¹ Bastan

² Kotir

انتخاب شدند. پس از کسب نظر خبرگان و مطالعه دقیق عوامل قانونی، فرهنگی، ساختاری و فرهنگی، سرمایه گذاری و بازاریابی به عنوان شرایط علی استفاده ناکارآمد از ابزارهای مالی اسلامی شناخته شد. از دستاوردهای مهم این پژوهش است که به شناسایی و بهبود وضعیت تأمین مالی اسلامی صنایع کوچک و متوسط کمک می کند. عباسیان و شرعیاتی (۱۳۹۸) ارزیابی مطلوبیت انتشار اوراق صکوک در مقایسه با سایر روشهای تأمین مالی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار را بررسی کردند. جهت بررسی موضوع مورد تحقیق پس از مطالعه پیشینه تحقیقاتی در دسترس، پژوهشگر اقدام به بررسی و شناسایی روش های عمده تأمین مالی شرکت ها نموده که عمده ترین آنها شامل: انتشار اوراق صکوک، انتشار اوراق مشارکت، انتشار اوراق قرضه و اخذ تسهیلات بانکی هستند. سپس سه فرضیه مطرح شد و نتیجه حاصل شده حاکی از این موضوع است که هر دو فرضیه فرعی تأیید و مبین آن است که مدیران از راهکارهای قانونی و مزایای انتشار اوراق صکوک نسبت به سایر روش های تأمین مالی شناخت دارند.

در خارج از کشور نیز در این رابطه پژوهش های محدودی به انجام رسیده است که در اینجا به برجسته ترین آنها اشاره می شود. ایشاک (۲۰۲۴) پژوهشی در رابطه با نقش تأمین مالی اسلامی در توسعه کشورهای جهان سوم به انجام رساند. این پژوهش بیان کرده است که شریعت، پول را به عنوان ابزاری برای اندازه گیری ارزش و نه خود یک «دارایی» در نظر می گیرد. «شریعت، دریافت و پرداخت ربا (بهره)، غرر (عدم اطمینان بیش از حد)، میسر (قمار)، فروش استقراضی یا فعالیت های مالی که برای جامعه مضر می داند را مجاز نمی داند. این پژوهش هم با تکیه بر توابع و تجزیه واریانس، بر دوره زمانی ژانویه ۲۰۱۰ تا مه ۲۰۱۰ تمرکز دارد. نتایج نشان داد که تأمین مالی اسلامی و سپرده های بانک های اسلامی نقش مهمی در فرآیند انتقال پولی در اقتصاد مالزی ایفا می کنند. به طور خاص، نشان داده شده است که هم سپرده های اسلامی و هم تأمین مالی اسلامی در ارتباط شاخص سیاست پولی با تولید واقعی از نظر آماری معنادار هستند. نتایج نشان داد که مرجع پولی باید بانک های اسلامی را نیز در اجرای سیاست پولی در مالزی در نظر بگیرد. همچنین نشان تضمین ثبات مؤسسات مالی اسلامی به همان اندازه بخش متعارف برای دستیابی به انتقال مؤثر سیاست پولی در اقتصاد مهم است. رفیع سیرگار و همکاران (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان تأمین مالی اسلامی و اقتصاد سبز در حال عبور از مسیری پایدار در توسعه اقتصادی را به انجام رساندند. این مقاله در واقع، نگاهی کل نگر به مفهوم و ادغام تأمین مالی اسلامی و اقتصاد سبز در تلاش برای عبور از مسیرهای پایدار در توسعه اقتصادی ارائه می کند. اقتصاد سبز که بر رشد پایدار و سازگار با محیط زیست متمرکز است، با اصول تأمین مالی اسلامی که رباخواری را ممنوع می کند و عدالت اجتماعی را ترویج می کند، مطابقت دارد. این مقاله همچنین بحث می کند که چگونه این ادغام می تواند از تأمین مالی پروژه های پایدار به شیوه اسلامی، به ویژه در توسعه زیرساخت های سبز و توانمندسازی جوامع محلی حمایت کند. روش مورد استفاده در این پژوهش، پژوهش کیفی است. تحقیق کیفی توصیفی در این پژوهش، هدف خاص خود را که بررسی و تشریح این است که چگونه ادغام تأمین مالی اسلامی و اقتصاد سبز می تواند به توسعه اقتصادی پایدار کمک کند. این پژوهش نشان داد که این یکپارچگی می تواند مسیری پایدار را شکل دهد که نه تنها به نفع اقتصاد است، بلکه به ارزش های اخلاقی و اخلاقی اسلامی نیز احترام می گذارد. در حقیقت ادغام تأمین مالی اسلامی و اقتصاد سبز نه تنها به نفع اقتصاد است، بلکه ثبات کلی و انعطاف پذیری سیستم مالی را نیز افزایش می دهد. ایمبرتوس و همکاران (۲۰۲۲) رابطه تأمین مالی اسلامی و رشد اقتصادی و پایداری مالی را مطالعه کردند. پژوهش کتابخانه ای آنها نشان داد که اقتصاددانان بخش های مالی و واقعی یک اقتصاد را مکمل یکدیگر می دانند. تحقیقات آنها نشان داد که رویکرد اسلامی از این جهت متمایز است که از علاقه، گمانه زنی و عدم شفافیت مالی دوری می کند. در عین حال، مستقل نیست زیرا اسلام ارزش زمانی برای پول را مجاز می داند و نقدینگی دارایی و ثبات سیستم را به عنوان اصول راهنمای تجاری خود حفظ می کند. این پژوهش به دنبال پر کردن این شکاف در زمینه تأمین مالی بود و تاحدی نیز موفق بود چرا که نشان داد که یک انحراف مالی در کل بدهی در مقابل حقوق صاحبان سهام به عنوان منابعی برای تأمین مالی رشد ممکن است که فناوری را به ارمغان آورد و این موضوع نیز تحلیل شده است. عروج ناز و گیولزار (۲۰۲۱) در پژوهشی تحت عنوان تأثیر مالیه اسلامی بر رشد اقتصادی: یک مطالعه تجربی از کشورهای مسلمان، به بررسی تأثیر تأمین مالی اسلامی بر رشد اقتصادی در تعدادی از کشورهای مسلمان پرداختند. جهت بررسی رابطه فوق نیز از تکنیک پانل دیتا با رویکرد الگوی خودتوضیح با وقفه های گسترده استفاده شد. نتایج برزاش مدل نشان داد که در بلندمدت، شاخص تأمین مالی اسلامی (اوراق صکوک) به طور معناداری با تولید ناخالص داخلی واقعی کشورهای مسلمان همبستگی مثبت دارند.

محرم و همکاران (۲۰۲۰) به بررسی رابطه بین بازار سهام اسلامی، توسعه بازار صکوک و رشد اقتصادی در کشورهای مالزی و اندونزی طی سالهای ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷ پرداختند. جهت بررسی روابط فوق از تکنیک های خود توضیح برداری و علیت گرنجر استفاده شد. در نهایت نتایج حاصله مبین این امر بود که بین توسعه بازار سهام اسلامی و بازار صکوک در کشورهای مالزی و اندونزی، رابطه علی یک طرفه وجود دارد. در کشور اندونزی روابط میان توسعه بازار سهام اسلامی و بازار صکوک با رشد اقتصادی به واسطه رابطه علی دوطرفه تفسیر می شود ولی

در کشور مالزی، توسعه بازار سهام اسلامی باعث رشد اقتصادی نمی شود. نشوآبادیو و همکاران^۱ (۲۰۱۹) توسعه امکانات بهداشت منطقه ای در مالدیو از طریق صکوک دائمی را در پژوهش مورد مطالعه قرار دادند. این مقاله به بررسی دقیق جنبه مالی می پردازد و ضمن تحلیل وضعیت موجود در سیستم مراقبت های بهداشتی فعلی در مالدیو، شرع را به عنوان مینا سازوکار مناسبی که می تواند برای به حداقل رساندن بار مالی در بلند مدت مورد استفاده قرار گیرد را مطرح می کند. نتایج این پژوهش نشان داد که مکانیزم صکوک سازگار با شرع و امکانات بهداشتی این جزیره را می توان به روشی پایدار طراحی کرد.

این پژوهش بر آن است تا با ارائه الگوی تامین مالی اسلامی علاوه بر رعایت اصول شرعی، چند ویژگی مهم دیگر هم دارد. اول آنکه، سازمان های توسعه ای (مثل سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران) صرفاً به دنبال سود شخصی نیستند، بلکه هدف اصلی آن ها رشد اقتصادی، کاهش فقر، ایجاد اشتغال و توسعه زیرساخت ها در کشورها و مناطق مختلف است. بنابراین، پروژه هایی را تأمین مالی می کنند که تأثیر مثبت اجتماعی و اقتصادی داشته باشند. دوم اینکه، پروژه های توسعه ای معمولاً نیاز به سرمایه گذاری های بزرگ و بلندمدت دارند. مدل مورد نظر پژوهش حاضر بر خلاف تأمین مالی سنتی که ممکن است بیشتر به سودهای کوتاه مدت توجه کند، افق زمانی طولانی تری را برای بازگشت سرمایه و دستیابی به اهداف توسعه ای در نظر می گیرد.

مواد و روش ها

این پژوهش به دنبال طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی با استفاده از یک روش پژوهش آمیخته (کیفی- کمی) است. روش تحقیق آمیخته رویکردی پژوهشی است که در آن از ترکیبی از روش های کیفی و کمی به صورت همزمان استفاده می شود. به همین خاطر از اعتبار بسیار مناسبی برخوردار است. روش تحقیق آمیخته دارای سه مزیت بسیار مهم است. که عبارتند از: تعمیم پذیری، زمینه سازی و اعتبار از استفاده از روش های مختلف برای جمع آوری داده ها در مورد یک موضوع می تواند نتایج پژوهش حاضر را معتبرتر کند. اگر داده های کیفی و کمی همگرا باشند، اعتبار نتیجه گیری تقویت می شود. به این فرآیند مثلث سازی می گویند. این پژوهش از جنبه هدف کاربردی محسوب می شود. چرا که بیشترین کاربرد آن برای مدیران و سیاست گذاران سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران است. در بخش کیفی به منظور درک، شناخت و استخراج متغیرها از مصاحبه نیمه ساختاریافته و تحلیل محتوا (تم) تا رسیدن به متغیر استفاده شده است. برای انجام تجزیه و تحلیل محتوا، داده ها به طور منظم از مجموعه متون مصاحبه ها جمع آوری شده اند. معمولاً برای شناخت مقوله های زیربنایی مصاحبه های تخصصی از تحلیل محتوایی استفاده می شود. در بخش کیفی، ملاک اندازه نمونه، کفایت تئوریک است؛ به این معنا که در مصاحبه با خبرگان مشارکت کننده در پژوهش، شاخص یا متغیر جدیدی شناسایی نشود. بنابراین ملاک کفایت نمونه، اشباع نظری است. با استفاده از روش نمونه گیری انتخابی هدفمند در ابتدای امر تعداد ۱۲ نفر به به عنوان نمونه خبرگان اولیه پژوهش مشخص و سپس داده های لازم جمع آوری شد. در طول مصاحبه افراد جدیدی شناسایی شدند که در مجموع با ۲۰ نفر مصاحبه صورت پذیرفت و اشباع نظری حاصل شد. به منظور افزایش روایی و پایایی در بخش کیفی، با ارائه بازخورد به مصاحبه شوندگان برای بالا بردن روایی و با قرار دادن آن ها در جریان مسیر تحقیق به طوری که بر نحوه پاسخگویی آن ها تأثیر نگذارد، زمینه افزایش روایی داخلی فراهم گردید. به این منظور پس از انجام هر مصاحبه الگوی به دست آمده تا آن مرحله، به مصاحبه شوندگان ارائه شد و مصاحبه شوندگان نکاتی را که نسبت به الگو داشتند، طرح موضوع نمودند. این کار پس از انجام هر مصاحبه انجام شد تا مصاحبه خالی از هرگونه پیش فرض و جهت گیری انجام شود. علاوه بر این به منظور افزایش پایایی این بخش ضمن استفاده از روش دو کدگذار، فرایندهای ساختاریافته ای از مصاحبه های همگرا، تلاش شد تا سازمان دهی فرایندهای ساختاریافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده های احصاء شده نیز فراهم گردد. پایایی بین دو کدگذار برای مصاحبه های انجام گرفته در پژوهش برابر ۸۳٪ است و می توان ادعا کرد که میزان پایایی تحلیل مصاحبه کنونی مناسب است. در بخش کمی جهت عملیاتی بودن مدل پژوهش از ساختار علت و معلولی استفاده می شود و یکی از بهترین روش های علت و معلولی پویایی شناسی سیستم ها است. طبق گفته گوری و گلداسمیت پویایی شناسی سیستم رویکردی برای الگوسازی و شبیه سازی سیستم های مالی - اقتصادی پیچیده است که به کمک آن می توان سیاست هایی برای اعمال تغییرات ارائه داد (چاک ری و همکاران، ۲۰۲۳). در این رویکرد ابتدا متغیرهای تأثیرگذار بر مسئله و چگونگی روابط آنها تعیین می شود، سپس رفتار این متغیرها تحت سناریوهای مختلف با شبیه سازی مورد بررسی قرار می گیرد. این سناریوها و رفتارهای مشاهده شده از سیستم تحت هر یک از آنها، با کمترین هزینه شرایط محتمل سیستم در آینده را به صورت بصری و نموداری نشان داده و به سهولت و دقت تصمیم گیری کمک شایانی می کند (استرمن، ۲۰۲۱). در این بخش برای تایید تأثیرگذاری مولفه های شناسایی شده از نظر خبرگان و روش دلفی فازی استفاده می شود. خبرگان افرادی هستند آشنا با تامین مالی اسلامی در سازمان های توسعه ای همانند ایدرو

اطلاع کامل دارند و همچنین دارای مدرک دکتری در رشته حسابداری یا مدیریت مالی بوده و دارای درجه علمی دانشجویی به بالا و سابقه کاری بالای ده سال در این سازمان هستند و در دسترس قرار دارند. تعداد آنها نیز ۱۴ نفر بود. برای مدلسازی و شبیه سازی سیستم های پویا تاکنون نرم افزارهای متعددی ارائه شده است که در این پژوهش از نرم افزار ونسیم که ابزاری قدرتمند برای شبیه سازی، آزمون مدل و طراحی و بررسی سناریوهای مختلف سیستم های پیچیده است، استفاده می شود. جامعه آماری این پژوهش در بخش کمی شامل مجموعه ای از خبرگان دانشگاهی (اساتید رشته حسابداری و مدیریت مالی با رتبه علمی دانشیار و بالاتر) و سازمانی (مدیران و کارشناسان ارشد شرکت ایدرو، دارای مدرک کارشناسی ارشد و بالاتر و بیش از ۱۰ سال سابقه مدیریت) در حوزه پیش بینی سود است. با استفاده از روش نمونه گیری انتخابی هدفمند استفاده شد. در مجموع از ۱۸ نفر برای گردآوری داده های بخش پویایی شناسی استفاده شد. وضعیت نمونه خبرگان بخش کمی پژوهش نشان می دهد که ۵۷ درصد از نمونه خبرگان تحقیق دارای سابقه علمی و پژوهشی در دانشگاه ها و ۲۱ درصد آن ها نیز دارای سابقه مدیریتی و اجرایی در شرکت ایدرو هستند. علاوه بر دودسته فوق ۲۲ درصد از نمونه خبرگانی نیز دارای سابقه مشاور مدیریت در شرکت ایدرو هستند، که دارای تحصیلات عالیه دانشگاهی می باشند. میانگین سابقه کار خبرگان دانشگاهی و مدیران اجرایی شرکت ایدرو بین ۱۴ و ۱۷ سال و سابقه کار خبرگان مشاور نیز ۱۳ سال فعالیت می باشند، که نشان دهنده تجربه خوب و به دنبال آن آشنایی کامل به ابعاد موضوع تامین مالی اسلامی در شرکت ها و سازمان های توسعه ای هستند. تحلیل داده های بخش کمی برای طراحی مدل پویا با نرم افزار ونسیم^۱ انجام شد.

یافته های پژوهش

با توجه به اینکه هدف تحقیق حاضر توصیف پدیده تامین مالی اسلامی در سازمان های توسعه ای به مشروح ترین شکل ممکن در قالب یک مدل پویا است، بنابراین از معیاری به نام اشباع داده یا اشباع نظری برای تعیین نقطه پایان بخش کیفی استفاده می شود، به عبارت بهتر در این وضعیت داده جدیدی که به پژوهش وارد می شود اطلاعات موجود در مورد موضوع پژوهش را تغییر نمی دهد. در گام اول تحلیل محتوا، پس از کدگذاری داده های حاصل از مصاحبه ۸۹ کدگذاری انجام و سپس متغیرها استخراج شد، که تعدادی از کدگذاری اولیه برگرفته از مصاحبه های میدانی به عنوان نمونه در جدول یک ارائه شده است.

جدول ۱. کدگذاری اولیه برگرفته از مصاحبه های میدانی

ردیف	کدگذاری اولیه
۱	حذف مراحل پیچیده یا غیرضروری فرایندهای تامین مالی
۲	بکارگیری روندهای ساده در فرایندهای تامین مالی
۳	افزایش شفافیت فرایندهای تامین مالی اسلامی
۴	ارزیابی فرایندهای فعلی تامین مالی اسلامی
۵	حذف فرایندهای خسته کننده، غیرضروری و اتلاف کننده بودجه در تامین مالی اسلامی
۶	استفاده از خودکارسازی برای فرایندهای پرتکرار و خسته کننده در تامین مالی اسلامی
۷	طراحی سامانه مشترک بین سازمان های دخیل در انتشار ابزارهای اسلامی
۸	ایجاد هماهنگی میان تمامی وظایف سازمان های انتشار دهنده ابزارهای اسلامی
۹	تلاش در جهت ایجاد تعامل میان فرایندها و تیم های مختلف انتشار ابزارهای اسلامی
۱۰	استفاده از برنامه ریزی های دقیق و زمان بندی شده برای انتشار ابزارهای اسلامی

^۱ Vensim

در ادامه تم های فرعی از کدهای اولیه استخراج شدند که نمونه ای از آنها مطابق با جدول ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲. مفاهیم و تم های فرعی به دست آمده از داده های کیفی

ردیف	کدگذاری اولیه	تم ها
۱	حذف مراحل پیچیده یا غیرضروری فرایندهای تامین مالی	اجتناب از تدوین فرایندهای پیچیده تامین مالی اسلامی
۲	بکارگیری روندهای ساده در فرایندهای تامین مالی	
۳	افزایش شفافیت فرایندهای تامین مالی اسلامی	
۴	ارزیابی فرایندهای فعلی تامین مالی اسلامی	
۵	حذف فرایندهای خسته کننده، غیرضروری و اتلاف کننده بودجه در تامین مالی اسلامی	
۶	استفاده از خودکارسازی برای فرایندهای پرتکرار و خسته کننده در تامین مالی اسلامی	
۷	طراحی سامانه مشترک بین سازمان های دخیل در انتشار ابزارهای اسلامی	یکپارچگی عملکرد سازمان های منتشر کننده ابزارهای اسلامی
۸	ایجاد هماهنگی میان تمامی وظایف سازمان های انتشار دهنده ابزارهای اسلامی	
۹	تلاش در جهت ایجاد تعامل میان فرایندها و تیم های مختلف انتشار ابزارهای اسلامی	
۱۰	استفاده از برنامه ریزی های دقیق و زمان بندی شده برای انتشار ابزارهای اسلامی	

در واقع ۱۹ تم اصلی از بخش کیفی به شرح جدول ۳ در زیر استخراج شد که مبنای بخش کمی برای مدلسازی قرار می گیرد.

جدول ۳. متغیرهای بهینه کننده تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای

ردیف	تم فرعی
۱	یکپارچگی عملکرد سازمان های منتشر کننده ابزارهای اسلامی
۲	ایجاد سبدهای متنوع از ابزارهای تامین مالی اسلامی
۳	سازگاری قوانین کنونی با تامین مالی اسلامی
۴	تشکیل، همکاری و هماهنگی بازارهای تامین مالی اسلامی ایران
۵	ارزیابی تخصصی عملکرد هر یک از ابزارهای اسلامی تامین مالی
۶	بهبود سطح اعتماد سازمان های توسعه ای به ابزارهای اسلامی
۷	بهبود سطح دانش و آگاهی قانونگذاران تامین مالی اسلامی
۸	هماهنگی در واگذاری ابزارهای اسلامی
۹	طراحی نرم افزارهای متناسب با تامین مالی اسلامی
۱۰	آشنایی کامل با قوانین و قواعد تامین مالی اسلامی
۱۱	اجتناب از تدوین فرایندهای پیچیده تامین مالی اسلامی
۱۲	کاهش یا حذف بروکراسی و مقررات دست و پاگیر در ابزار های اسلامی
۱۳	تشویق مالیاتی استفاده کنندگان از تامین مالی اسلامی
۱۴	تسهیل آشنایی با ابزارهای تامین مالی اسلامی با آموزش های تخصصی و فراگیر
۱۵	ارائه مشاوره های تخصصی مالی و مدیریتی در جهت تبیین ابزارهای اسلامی
۱۶	همکاری بانک ها و موسسات مالی با سیستم تامین مالی اسلامی
۱۷	توسعه و تسهیل روابط مالی بین المللی با کشورها و بانک های اسلامی
۱۸	مقایسه سود سازمان های توسعه ای قبل و بعد از تامین مالی اسلامی
۱۹	تدوین دستورالعمل ها و بخشنامه های متناسب با سازمان های توسعه ای

در بخش کمی، ابتدا با استفاده از روش دلفی فازی با کمک خبرگان فقهی، به تایید و یا حذف شاخص های تاثیرگذار بر تامین مالی اسلامی در سازمان های توسعه ای پرداخته می شود. بر این اساس ابتدا پرسشنامه ای شامل ۱۹ شاخص استخراج شده از بخش کیفی پژوهش در اختیار ۱۴ خبره قرار گرفت و از آنها درخواست شد نظرشان را درباره هر شاخص در قالب متغیرهای کلامی مندرج در پرسشنامه بیان کنند. نتایج اولیه از نظرات خبرگان در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴. نتایج نظرات خبرگان

میزان اهمیت					متغیر
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۰	۴	۰	۰	۰	یکپارچگی عملکرد سازمان های منتشر کننده ابزارهای اسلامی
۴	۹	۱	۰	۰	ایجاد سیدی متنوع از ابزارهای تامین مالی اسلامی
۵	۴	۵	۰	۰	سازگاری قوانین کنونی با تامین مالی اسلامی
۰	۱۱	۳	۰	۰	تشکیل، همکاری و هماهنگی بازارهای تامین مالی اسلامی ایران
۶	۶	۲	۰	۰	ارزیابی تخصصی عملکرد هر یک از ابزارهای اسلامی تامین مالی
۱	۱۱	۲	۰	۰	بهبود سطح اعتماد سازمان های توسعه ای به ابزارهای اسلامی
۲	۹	۳	۰	۰	بهبود سطح دانش و آگاهی قانونگذاران تامین مالی اسلامی
۵	۶	۲	۰	۰	هماهنگی در واگذاری ابزارهای اسلامی
۸	۵	۱	۰	۰	طراحی نرم افزارهای متناسب با تامین مالی اسلامی
۵	۸	۱	۰	۰	آشنایی کامل با قوانین و قواعد تامین مالی اسلامی
۳	۹	۲	۰	۰	اجتناب از تدوین فرایندهای پیچیده تامین مالی اسلامی
۹	۵	۰	۰	۰	کاهش یا حذف بروکراسی و مقررات دست و پاگیر در ابزار های اسلامی
۸	۴	۰	۲	۰	تشویق مالیاتی استفاده کنندگان از تامین مالی اسلامی
۲	۶	۶	۰	۰	تسهیل آشنایی با ابزارهای تامین مالی اسلامی با آموزش های تخصصی و فراگیر
۱۰	۲	۲	۰	۰	ارائه مشاوره های تخصصی مالی و مدیریتی در جهت تبیین ابزارهای اسلامی
۴	۸	۲	۰	۰	همکاری بانک ها و موسسات مالی با سیستم تامین مالی اسلامی
۸	۳	۳	۰	۰	توسعه و تسهیل روابط مالی بین المللی با کشورها و بانک های اسلامی
۱۰	۲	۲	۰	۰	مقایسه سود سازمان های توسعه ای قبل و بعد از تامین مالی اسلامی
۷	۴	۳	۰	۰	تدوین دستورالعمل ها و بخشنامه های متناسب با سازمان های توسعه ای

در جدول ۴ شمارش نظرات خبرگان به شاخص های پژوهش آورده شده است. برای فازی سازی اعداد، ابتدا بر اساس طیف مذکور، به عدد فازی تبدیل می شوند. سپس بر اساس روابط میانگین فازی از امتیازات اخذ می شود و سپس توسط رابطه یک میانگین فازی به عدد قطعی تبدیل می شود. نتایج کلیه محاسبات فازی سازی در مرحله اول دلفی، در جدول ۵ آورده شده است. به عنوان مثال معیار ردیف یک محاسبات دلفی فازی بدین صورت زیر می باشد: ۰ خبره امتیاز خیلی کم، ۰ خبره امتیاز کم، ۰ خبره امتیاز متوسط، ۴ خبره امتیاز زیاد و ۶ خبره امتیاز خیلی زیاد داده اند. بنابراین امتیاز فازی و غیرفازی (قطعی) به صورت زیر می باشد:

رابطه ۱)

امتیاز

فازی

$$= \frac{0 \times (0,0,0.25) + 0 \times (0,0.25,0.5) + 0 \times (0.25,0.5,0.75) + 4 \times (0.5,0.75,1) + 6 \times (0.75,1,1)}{10}$$

$$= (0.65,0.9,1)$$

$$\text{امتیاز قطعی} = \frac{0.65 + 0.9 + 1}{3} = 0.85$$

به طریق مشابه برای دیگر شاخص ها نیز محاسبات انجام می شود که در جدول ۵ آورده شده است. مقدار آستانه در این بخش برابر با ۰/۷ در نظر گرفته شده است (آذر و همکاران، ۱۳۹۷). بر این اساس هر ۱۹ شاخص پژوهش تایید شده اند.

جدول ۵. نتایج روش دلفی فازی

کد	شاخص	امتیاز فازی	امتیاز غیر فازی	وضعیت
C1	اندازه شرکت	(۰,۶۵,۰,۹,۱)	۰,۸۵۰	تایید
C2	ساختار مالکیت شرکت	(۰,۵۲۵,۰,۷۷۵,۰,۹۷۵)	۰,۷۵۸	تایید
C3	حسابرسی مبتنی بر ریسک	(۰,۵,۰,۷۵,۰,۹۲۵)	۰,۷۲۵	تایید
C4	حاکمیت شرکتی	(۰,۴۷۵,۰,۷۲۵,۰,۹۷۵)	۰,۷۲۵	تایید
C5	سطح رقابت در بازار	(۰,۵۵,۰,۸,۰,۹۵)	۰,۷۶۷	تایید
C6	مسئولیت اجتماعی شرکت	(۰,۴۷۵,۰,۷۲۵,۰,۹۵)	۰,۷۱۷	تایید
C7	یکپارچگی بین بخش های اجرایی و حاکمیتی نظام مالیاتی	(۰,۴۷۵,۰,۷۲۵,۰,۹۲۵)	۰,۷۰۸	تایید
C8	اعتماد اجتماعی	(۰,۵۵,۰,۸,۰,۹۵)	۰,۷۶۷	تایید
C9	سیستم جامع اطلاعاتی	(۰,۵۷۵,۰,۸۲۵,۰,۹۷۵)	۰,۷۹۲	تایید
C10	پروندهای الکترونیک مالیاتی	(۰,۵۲۵,۰,۷۷۵,۰,۹۷۵)	۰,۷۵۸	تایید
C11	شفافیت فرایندهای عملیاتی	(۰,۵۲۵,۰,۷۷۵,۰,۹۵)	۰,۷۵۰	تایید
C12	اهرم های مالی شرکت	(۰,۶۵,۰,۹,۱)	۰,۸۵۰	تایید
C13	کیفیت اطلاعات داخلی شرکت	(۰,۵۲۵,۰,۷۷۵,۰,۹)	۰,۷۳۳	تایید
C14	سامانه ریز داده های اقتصادی	(۰,۵۲۵,۰,۷۷۵,۰,۹۲۵)	۰,۷۴۲	تایید
C15	سیستم جامع ردیابی درآمد	(۰,۶۷۵,۰,۹۲۵,۰,۹۷۵)	۰,۸۵۸	تایید
C16	عملکرد شرکت	(۰,۵۵,۰,۸,۰,۹۷۵)	۰,۷۷۵	تایید
C17	سودآوری	(۰,۶,۰,۸۵,۰,۹۵)	۰,۸۰۰	تایید
C18	نقدینگی	(۰,۶,۰,۸۵,۰,۹۷۵)	۰,۸۰۸	تایید
C19	محدودیت های مالی	(۰,۵,۰,۷۵,۰,۹۲۵)	۰,۷۲۵	تایید

در ادامه این بخش برای تدوین مولفه های زیربنایی از تحلیل محتوا استفاده می شود. که خلاصه آن در جدول ۶ در زیر نشان داده شده است.

جدول ۶. مولفه های زیربنایی شناسایی شده تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای

ردیف	شاخص	مولفه زیر بنایی
۱	یکپارچگی عملکرد سازمان های منتشر کننده ابزارهای اسلامی	مدیریت عملکرد ابزارهای اسلامی
۲	ارزیابی تخصصی عملکرد هر یک از ابزارهای اسلامی تامین مالی	
۳	ایجاد سبدهای متنوع از ابزارهای تامین مالی اسلامی	بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی
۴	تشکیل، همکاری و هماهنگی بازارهای تامین مالی اسلامی ایران	
۵	سازگاری قوانین کنونی با تامین مالی اسلامی	حمایت قانونی از تامین مالی اسلامی
۶	بهبود سطح دانش و آگاهی قانونگذاران تامین مالی اسلامی	
۷	آشنایی کامل با قوانین و قواعد تامین مالی اسلامی	
۸	تدوین دستورالعمل ها و بخشنامه های متناسب با سازمان های توسعه ای	
۹	بهبود سطح اعتماد سازمان های توسعه ای به ابزارهای اسلامی	تشویق و اعتمادسازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی
۱۰	تشویق مالیاتی استفاده کنندگان از تامین مالی اسلامی	
۱۱	مقایسه سود سازمان های توسعه ای قبل و بعد از تامین مالی اسلامی	
۱۲	هماهنگی در واگذاری ابزارهای اسلامی	مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط
۱۳	همکاری بانک ها و موسسات مالی با سیستم تامین مالی اسلامی	
۱۴	توسعه و تسهیل روابط مالی بین المللی با کشورها و بانک های اسلامی	
۱۵	طراحی نرم افزارهای متناسب با تامین مالی اسلامی	مدیریت هوشمند فرایندهای تامین مالی اسلامی
۱۶	اجتناب از تدوین فرایندهای پیچیده تامین مالی اسلامی	
۱۷	کاهش یا حذف بروکراسی و مقررات دست و پاگیر در ابزار های اسلامی	
۱۸	تسهیل آشنایی با ابزارهای تامین مالی اسلامی با آموزش های تخصصی و فراگیر	شناخت و مشاوره های تخصصی
۱۹	ارائه مشاوره های تخصصی مالی و مدیریتی در جهت تبیین ابزارهای اسلامی	

پس از شناسایی مولفه های زیربنایی تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای در بخش کمی ابتدا می بایست با کمک نظر خبرگان اثرگذاری مولفه های زیربنایی شناسایی شده بر تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای مورد بررسی قرار بگیرد. بر این اساس ابتدا پرسشنامه ای شامل هفت مولفه زیربنایی استخراج شده از بخش کیفی پژوهش در اختیار ۱۴ خبره قرار گرفت و از آنها درخواست شد نظرشان را درباره هر شاخص در قالب متغیرهای کلامی مندرج در پرسشنامه بیان کنند. نتایج اولیه از نظرات خبرگان در جدول ۷ زیر آورده شده است.

جدول ۷. نتایج نظرات خبرگان

میزان اهمیت					مولفه زیربنایی
خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱۰	۴	۰	۰	۰	مدیریت عملکرد ابزارهای اسلامی
۵	۸	۱	۰	۰	بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی
۴	۹	۱	۰	۰	حمایت قانونی از تامین مالی اسلامی
۸	۴	۲	۰	۰	تشویق و اعتمادسازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی
۲	۱۰	۲	۰	۰	مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط
۶	۵	۳	۰	۰	مدیریت هوشمند فرایندهای تامین مالی اسلامی
۴	۹	۱	۰	۰	شناخت و مشاوره های تخصصی

در جدول فوق شمارش نظرات خبرگان به مولفه های پژوهش آورده شده است. برای فازی سازی اعداد، ابتدا بر اساس طیف مذکور، به عدد فازی تبدیل می شوند. سپس بر اساس روابط میانگین فازی از امتیازات اخذ می شود و سپس توسط رابطه یک میانگین فازی به عدد قطعی تبدیل می شود نتایج کلیه محاسبات فازی سازی در مرحله اول دلفی، در جدول ۴-۱۹ آورده شده است. به عنوان مثال مولفه ردیف یک محاسبات دلفی فازی بدین صورت زیر می باشد: ۰ خبره امتیاز خیلی کم، ۰ خبره امتیاز کم، ۰ خبره امتیاز متوسط، ۴ خبره امتیاز زیاد و ۶ خبره امتیاز خیلی زیاد داده اند. بنابراین امتیاز فازی و غیرفازی (قطعی) به صورت زیر می باشد:

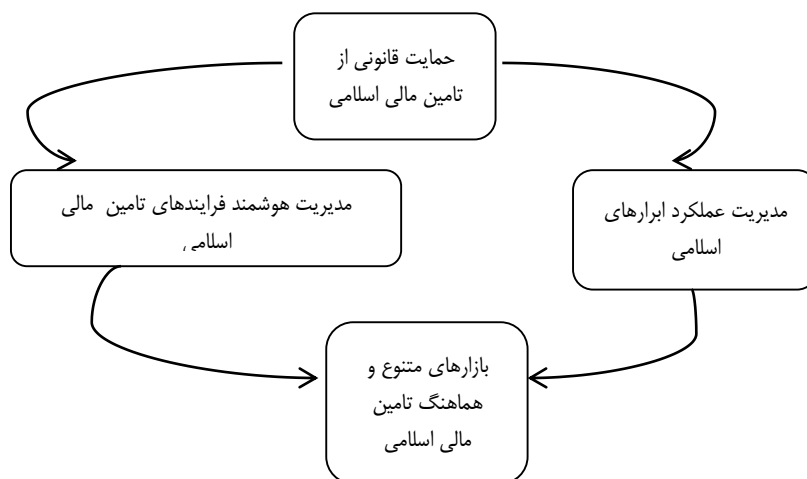
$$\begin{aligned} & \text{امتیاز فازی} \\ &= \frac{0 \times (0,0,0.25) + 0 \times (0,0.25,0.5) + 0 \times (0.25,0.5,0.75) + 4 \times (0.5,0.75,1) + 6 \times (0.75,1,1)}{10} \\ &= (0.65,0.9,1) \\ & \text{امتیاز قطعی} = \frac{0.65 + 0.9 + 1}{3} = 0.85 \end{aligned}$$

به طریق مشابه برای دیگر مولفه ها نیز محاسبات انجام می شود که در جدول ۸ در زیر آورده شده است. مقدار آستانه در این بخش برابر با ۰/۷ در نظر گرفته شده است بر این اساس اثرگذاری همه مولفه های زیربنایی پژوهش بر تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای تایید شده اند.

جدول ۸. نتایج روش دلفی فازی

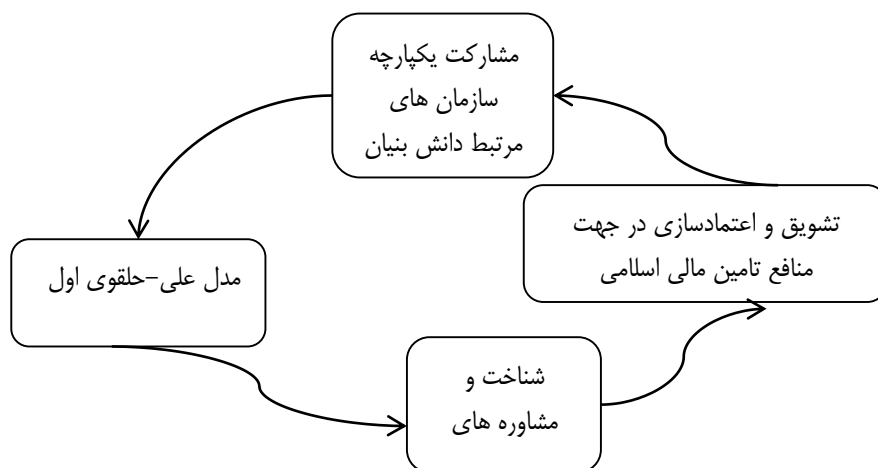
وضعیت	امتیاز غیر فازی	امتیاز فازی	مولفه های زیربنایی
تایید	۰.۸۵۰	(۰.۶۵،۰.۹،۱)	مدیریت عملکرد ابزارهای اسلامی
تایید	۰.۷۵۸	(۰.۵۲۵،۰.۷۷۵،۰.۹۷۵)	بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی
تایید	۰.۷۲۵	(۰.۴۷۵،۰.۷۲۵،۰.۹۷۵)	حمایت قانونی از تامین مالی اسلامی
تایید	۰.۷۶۷	(۰.۵۵،۰.۸،۰.۹۵)	تشویق و اعتمادسازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی
تایید	۰.۷۱۷	(۰.۴۷۵،۰.۷۲۵،۰.۹۵)	مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط
تایید	۰.۷۰۸	(۰.۴۷۵،۰.۷۲۵،۰.۹۲۵)	مدیریت هوشمند فرایندهای تامین مالی اسلامی
تایید	۰.۷۵۸	(۰.۵۲۵،۰.۷۷۵،۰.۹۷۵)	شناخت و مشاوره های تخصصی

البته در ادامه دیدگاه سیستم های پویا نشان می دهد که سازمان های توسعه ای به دنبال تامین مالی اسلامی هستند. در نگاه اول واقعیت این است که تامین مالی اسلامی حمایت و پشتیبانی قانونی است. شکل یک مدل علی- حلقوی اول را تحت این شرایط نشان می دهد. در این شکل مشاهده می شود که با حمایت قانونی از تامین مالی اسلامی، مدیریت عملکرد ابزارهای اسلامی ارتقاء یافته و از طرفی مدیریت هوشمند فرایندهای تامین مالی اسلامی نیز بهبود می باید و این خود منجر به بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی می شود.

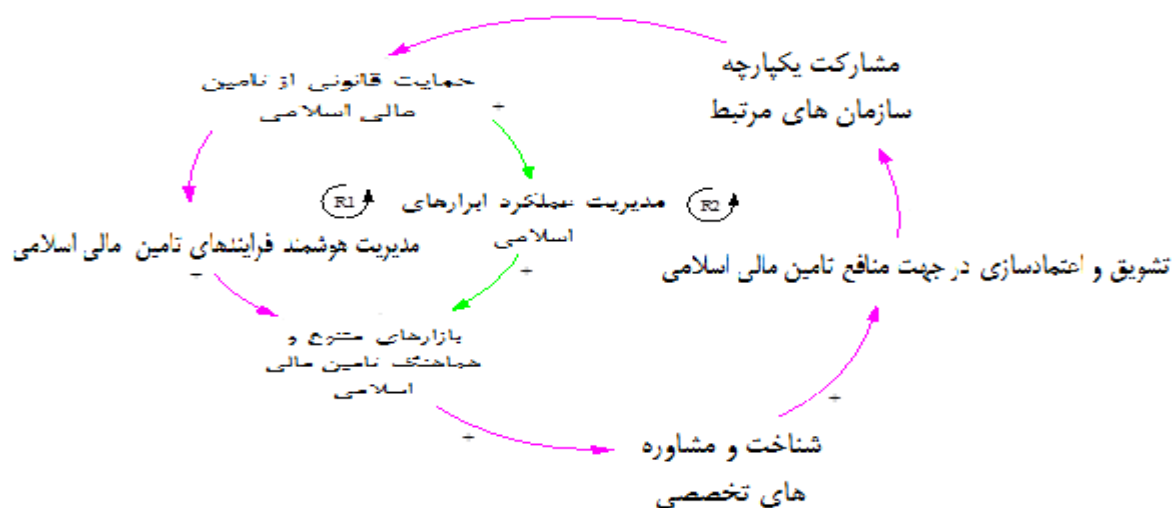
شکل ۱. مدل علی-حلقوی اول

مدل علی- حلقوی دوم بیانگر تاثیر سطح شناخت و مشاوره های تخصصی و تشویق و اعتمادسازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی و همچنین تاثیر مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط است. مدل علی - حلقوی بیانگر تاثیر سطح شناخت و مشاوره های تخصصی بر تشویق و اعتمادسازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی و مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط است. این مدل علی - حلقوی در شکل دو در زیر نشان داده شده است. از آنجا که مدل علی- حلقوی دوم نیز از سه مولفه و یک حلقه تشکیل شده است بنابراین، بر حلقه اول نیز اثر دارد.

شکل ۲. مدل علی-حلقوی دوم

همانطور که مدل علی- حلقوی اول و دوم نشان می دهند روابط بین مولفه های زیربنایی تامین مالی اسلامی سازمان های توسعه ای همانند سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران(ایدرو) به صورت غیرخطی هستند. حلقه های مذکور گویای پیچیدگی مدل و همچنین خطی نبودن روابط بین مولفه های زیربنایی هستند. اکنون با ترکیب مدل های علی- حلقوی مدل پژوهش با استفاده از پویایی شناسی به شرح شکل سه حاصل می شود.

شکل ۳. طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران(ایدرو) با رویکرد حلقه های علی

بحث و نتیجه گیری

این پژوهش با هدف طراحی مدل مفهومی تامین مالی اسلامی سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران (ایدرو) با رویکرد حلقه های علی انجام گرفت. مدل پژوهش که با استفاده از رویکرد پویایی شناسی تدوین شد به خوبی رویکرد سیستمی را نشان می دهد. ضمن اینکه روابط بین مولفه های زیربنایی مدل به صورت غیرخطی هستند. رابطه خطی برخلاف رابطه غیرخطی، به موقعیتی اطلاق می شود که در آن همبستگی مستقیم بین یک متغیر مستقل و یک متغیر وابسته وجود داشته باشد. بدین ترتیب تغییری که بر متغیر مستقل تأثیر می گذارد، تغییر متناظری را در متغیر وابسته ایجاد می کند. هنگامی که این رابطه بر روی یک نمودار رسم می شود، خط مستقیمی بین متغیرهای مستقل و وابسته یک خط مستقیم ایجاد می شود. در حالی که یک رابطه خطی هنگام ترسیم بر روی یک نمودار یک خط مستقیم ایجاد می کند، یک رابطه غیرخطی به جای ایجاد خط مستقیم منحنی ایجاد می کند. هنگامی که رابطه بین دو سازه غیرخطی است، اندازه اثر بین دو سازه نه تنها به بزرگی تغییر در سازه برونزا بستگی دارد، بلکه به مقدار آن نیز بستگی دارد. به بیانی دیگر روابط غیرخطی قدرت سازگاری و تطابق بیشتری با سیستم های مالی و حسابداری دارد. به همین خاطر برای تدوین مدل حاضر از حلقه های علی استفاده شده است. این حلقه ها به درک بهتر روابط از منظر سیستمی کمک شایانی می کند. همانطور که حلقه اول نشان می دهد حمایت قانونی از تامین مالی اسلامی بر مدیریت هوشمند فرایندهای تامین مالی اسلامی و مدیریت عملکرد ابزارهای اسلامی تأثیری مثبت و سازنده دارد. این دو مولفه نیز بر ایجاد و دسترسی به بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی کمک شایانی می کند. بازارهای متنوع و هماهنگ تامین مالی اسلامی زمینه جذب متخصصان و مشاوران و شناخت بهتر آنها از تامین مالی اسلامی را فراهم می نماید. تشویق و اعتماد سازی در جهت منافع تامین مالی اسلامی هم از نظرات متخصصان تأثیر می پذیرد. نظرات تخصصی متخصصان و مشاوران مالی در تامین مالی اسلامی به عنوان یک مولفه مهم و زیربنایی در تامین مالی اسلامی منجر به مشارکت یکپارچه سازمان های مرتبط با تامین مالی اسلامی می شود.

در جهت بیان تمایز پژوهش حاضر با پژوهش های انجام گرفته قبلی، تفاوت پژوهش های قبلی با پژوهش حاضر بیان می شود. در مقایسه با پژوهش های خارجی انجام گرفته همانطور که در بخش پیشینه نیز بیان شده است. رفیع سیرگار و همکاران (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان تامین مالی اسلامی و اقتصاد سبز در حال عبور از مسیری پایدار در توسعه اقتصادی را به انجام رساندند. این پژوهش، صرفاً از رویکرد کیفی استفاده نموده است. در واقع در این پژوهش تنها به نظرات و برداشت های شخصی خبرگان اتکا شده است در حالیکه در پژوهش حاضر پژوهش علاوه بر بخش کیفی از بخش کمی استفاده شده و مدل نیز تدوین شده است. پژوهش ایمیرتوس و همکاران (۲۰۲۲) تنها به بررسی رابطه تامین مالی اسلامی و رشد اقتصادی و پایداری مالی با استفاده از مطالعه کتابخانه ای پرداخته شد. اما، پژوهش حاضر یک جنبه نگری نکرده و علاوه بر نگاهی فراگیر به تامین مالی اسلامی آن را در سازمان های توسعه ای جستجو کرده و برای آن مدل در شرایط بهینه تدوین نموده است. مطالعه عروج ناز و گیولزار (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر مالیه اسلامی بر رشد اقتصادی تأمین مالی اسلامی بر رشد اقتصادی در تعدادی از کشورهای مسلمان پرداخته است. در این مطالعه از تکنیک پانل دیتا با رویکرد الگوی خودتوضیح با وقفه های گسترده استفاده شده که کاملاً کمی است. در حالیکه پژوهش حاضر با بهره گیری از روش پژوهش آمیخته (کیفی-کمی) در پی آن بوده است تا با رویکرد سیستمی روابط بین مولفه های زیربنایی را نشان دهد. محرم و همکاران (۲۰۲۰) به بررسی رابطه بین بازار سهام اسلامی، توسعه بازار صکوک و رشد اقتصادی در کشورهای مالزی و اندونزی طی سالهای ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷ با یک روش کمی پرداختند. اما، الگو و یا مدلی ارائه نکرده است در حالیکه پژوهش حاضر ضمن استخراج مولفه های زیربنایی با رویکرد سیستمی مدلی پویا را برای تامین مالی اسلامی تدوین نموده است. در پژوهش های داخلی هم نگاهیانی و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی تامین مالی اسلامی و تخصیص منابع بانکداری در ایران با یک رویکرد کمی پرداختند. این پژوهش تنها از رویکرد کمی استفاده نموده است و علیرغم نتایج ارزشمند آن با توجه به اینکه پژوهش حاضر از روش آمیخته (کیفی-کمی) بهره گرفته شده است. لذا، نتایج پژوهش حاضر دارای اعتبار بیشتری است. پژوهش طالبی و حسینی الاصل (۱۴۰۰) به بررسی تأثیر صکوک بر عملکرد بانک های متعارف و اسلامی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. این پژوهش تنها به بررسی چند فرضیه اتکا نموده است در حالیکه، پژوهش حاضر ضمن ارائه کردن رویکرد کیفی از نرم افزار ونسیم برای طراحی مدل پویا استفاده نموده است.

منابع:

- ابوجعفری، روح اله، الهی، شعبان، پیغامی، عادل و یآوری، کاظم. (۱۴۰۲). تامین مالی نوآوری مبتنی بر نظریه تامین مالی مرحله ای: مطالعه موردی نظام مالی نوآوری در ایران، فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه ریزی و بودجه، شماره ۴، ۱۴۶-۱۰۹.
- ابراهیمی فر، طاهره و اخوان، توج. (۱۴۰۳)، مطالعه تطبیقی تاثیر سیاست های توسعه ای سازمان ملل متحد بر توسعه انسانی در آفریقای جنوبی و ایران، مطالعات توسعه و آینده نگری، شماره ۱۹، ۷۶-۵۵.
- تسخیری، محمدعلی (۱۳۹۷)، مبانی شرعی اوراق بهادار اسلامی (صکوک)، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، شماره ۲۷، ص ۸-۲۲.
- توحیدی، محمد و یارمحمدی، رضا. (۱۳۹۸). نوع شناسی و طبقه بندی اوراق بهادار اسلامی (صکوک) از منظر معیارهای گوناگون، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۲۸، ص ۴۱-۷۶.
- مصطفی پور، منوچهر. (۱۳۹۹). نگاهی به روش ها و ابزارهای تامین مالی با تاکید بر بازار بدهی، مجله اقتصادی، شماره ۸، ۳۲-۱۷.
- شعبانی، احمد و وهاب کلیچ. (۱۳۹۹). قابلیت اوراق بهادار اسلامی در مهار تورم به عنوان ابزار سیاستی، نشریه اقتصاد اسلامی، شماره ۴۳، ص ۳۳-۱۱.
- محمودی عالمی، علی و اسماعیلی عالیم، حبیب الله. (۱۳۹۸)، بررسی روش های تامین مالی در طرح های کارآفرینانه بخش تعاون استان مازندران، مجله تعاون، شماره ۲۱، ۶۶-۴۹.
- مزینی، امیرحسین. (۱۳۹۸)، ارزیابی روش های تامین مالی در اقتصاد ایران (با تاکید بر کاربرد ابزارهای مالی اسلامی در بخش معدن و صنایع معدنی)، مجله راهبرد توسعه، شماره ۲۶، ۲۳۷-۲۰۹.
- فرمان آراء، وحید، کمیجانی، اکبر، فرزین وش، اسداله و غفاری، فرهاد. (۱۳۹۸). نقش بازار سرمایه در تامین مالی و رشد اقتصادی (مطالعه موردی ایران و منتخبی از کشورهای در حال توسعه). فصلنامه اقتصاد مالی، شماره ۴۷، ۴۱-۱۹.
- فدایی واحد، میثم و مایلی، محمدرضا. (۱۳۹۳)، اولویت بندی عوامل مؤثر بر تامین مالی در ایران با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی، فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی، دوره ۲، شماره ۶، ۱۶۰-۱۴۱.
- رجب پور، حسن و شجاعی، سعید. (۱۴۰۱)، آسیب شناسی سازمان های توسعه ای: آسیب شناسی عملکرد سازمان گسترش و نوسازی صنعتی ایران (ایدرو)، مجله مدیریت تحول، شمار ۳۱، ۱۰۲-۸۹.
- علی عصار، نرگس. (۱۴۰۲)، بررسی انواع اوراق صکوک در بانکداری اسلامی، مجله اقتصادی، شماره ۱۳، ۳۲-۲۱.
- کردکدولی، مریم، خوزین، علی، دیده خانی، حسین و عباسی، ابراهیم. (۱۳۹۹)، الگوی تامین مالی اسلامی در صنایع کوچک و متوسط با رویکرد برخاسته از داده، فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی، شماره ۳۰، ۷۹-۴۷.
- حسن پور خلیلی، مهشید، متانی، مهرداد و باقر زاده، محمدرضا. (۱۴۰۳)، طراحی و تبیین مدلی جغرافیای- منطقه ای برای توسعه رهبری در سازمان های توسعه ای ودولتی ایران، مجله برنامه ریزی و توسعه، شمار ۲۲، ۱۲۱-۹۸.
- جلالی زاده، آذر، آل عمران، رویا و پناهی، حسین. (۱۴۰۰)، بررسی تاثیر تامین مالی اسلامی و متغیرهای کلان اقتصادی بر ریسک اعتباری بانک های خصوصی و دولتی در ایران، فصلنامه نظریه های کاربردی اقتصاد، ۳۷.
- هادیان، ابراهیم و لیلا ترکی. (۱۳۹۹)، مجله دانشکده «بازارهای مالی و اثر آن بر رشد اقتصادی: مورد ایران، علوم اداری و اقتصاد اصفهان، شماره ۳۱، دوره ۴، صص ۱۵-۲۷.
- نگاهبانی، آرش، پایتختی اسکویی، سید علی، مهرگان، نادر و ناهیدی امیرخیز، محمدرضا. (۱۴۰۱)، تامین مالی اسلامی و تخصیص منابع بانکداری در ایران، فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۴۱، ۲۷-۷.
- طالبی مجتبی و حسینی الاصل، محسن. (۱۴۰۰)، بررسی تأثیر صکوک بر عملکرد بانک های متعارف و اسلامی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. پژوهش های معاصر در علوم حسابداری و مدیریت، شماره ۸، ۶۱-۵۰.
- نادعلی، محمد. (۱۴۰۱)، مدل سازی تامین مالی های توسعه ای، فصلنامه اندیشه آما، شماره ۳۲، ۷۶-۶۲.
- Asteriou, Dimitrios & Konstantinos Spanos (2025). "The relationship between financial development and economic growth during the recent crisis: Evidence from the EU", Finance Research Letters, Vol. 28, pp. 238-245.
- Akhand Akhtar, H. (2022). Inflationary shocks and real output growth in nine Muslim-majority countries: Implications for Islamic banking and finance. Journal of Asian Economics, 45, 56-73.
- Casser, Thorsten & Ross Levine (2024). "Stock markets, banks, and growth: Panel evidence", Journal of Banking & Finance, Vol. 28, No. 3, pp. 423-442.
- Ciu, Guanchun & Chengsi Zhang (2019). "Does financial structure matter for economic growth in China". China Economic Review, Vol. 61. pp. 101-194.
- Collier, Jane; Michael Samers (2024). "Islamic banking and finance: postcolonial political economy and the decentering of economic geography", Transactions of the Institute of British Geographers, Vol. 32, No. 3, pp. 313-330.
- Dalichino, T., Gao, J., & Yan, Y. (2024). Regime switching panel data models with interactive fixed effects. Economics Letters, 177, 47-51.

- Fitri Ellias, Muhammad Ramadhan, Muhamad Nasir Haron, Ahmad Firdaus Kadir & Nur Hidayah Salim.(2019). Pertual suluk: A PRELIMINARY SHARĪ‘AH ASSESSMENT, ISRA International Journal of Islamic Finance , Vol. 8, 125-161pp.
- Kong, L. Khanh (2025). “Financial structure and economic growth nexus revisited”. *Borsa Istanbul Review*, Vol. 20, No. 1, pp. 24-36.
- Lahsasna, A. and Hassan, K. M. and Ahmad, R. (2024). *Forward Lease Sukuk in Islamic Capital Markets*, Switzerland: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-94262-9>.
- Mimouni, K., Smaoui, H., Temimi, A., & Al-Azzam, M. (2023). The impact of Sukuk on the performance of conventional and Islamic banks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 54, 42-54.
- Nallathinga, Raghuram & Compus, Zingales. (2022). “The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century”, *Journal of financial economics*, Vol. 69, No. 1, pp. 5-50.
- Hasan, Maher & Jemma Dridi (2025). “Put to the Test Islamic banks were more resilient than conventional banks during the global financial crisis”, *Finance & Development*, Vol. 47, No. 4, pp. 46.
- Shaikh, Fathimath, Aminath Reesha Nafiz & Aishath Muneeza.(2020). Developing Regional Healthcare Facilities in Maldives through Mudharabah Perpetual Sukuk, *International Journal of Management and Applied Research*, Vol. 6, No. 2,218-239pp.
- Rossazana, A. R., Norlina, K., & Farhana, I. (2022). Efficiency performance of Malaysian Islamic banks. *MPRA Paper*, 46238, 1-10.
- Saadi, D. (2021). “ADIB raises Dh1bn through rights issue and closes \$750m sukuk”, *The National*, [Online] Available from:<https://www.thenational.ae/business/banking/adib-raises-dh1bn-through-rightsissue-and-closes-750m-sukuk-1.779182> [Accessed on 31 July 2021].
- sogoto, M (2023), “Who Issues Sukuk and When?: An Analysis of the Determinants of Islamic Bond Issuance”, *Review of Financial Economics*, Vol. 31,No. 1, PP. 44-44.
- Thomi, D. K. (2024). The effect of Islamic banking products on financial performance of commercial banks in Kenya. *Phd Thesis*, University of Nairobi.
- Thapa, Ross; Loayza, Norman & Thorsten Beck (2020). “Financial intermediation and growth: Causality and causes”, *Journal of monetary Economics*, Vol. 46, No. 1, pp. 31-77.
- Wang, J. (2021). “Use of financial bootstrapping in new businesses: a question of last resort?” *Venture Capital*, 11(1): 71-83.